

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Michaela Mužíková

**Specifika práce s dětmi v pěstounské péči během výchovně
vzdělávacího procesu na základní škole**

**Specifics of work with children in foster care during the educational process at
primary school**

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. Tereza Komárková, Ph.D

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat Mgr. Tereze Komárkové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování diplomové práce věnovala.

Dále bych ráda poděkovala osloveným pěstunkám a učitelkám za otevřenost a ochotu věnovat mi svůj cenný čas při poskytování rozhovorů. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat svým kolegyním za odbornou i lidskou podporu a své rodině za velkou trpělivost a pochopení, abych mohla dojít vytouženého cíle.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 17. května 2023

Bc. Michaela Mužíková

Klíčová slova (česky)

[attachment, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, speciální vzdělávací potřeby, škola, výchova, vzdělávání,]

Klíčová slova (anglicky):

[attachment, foster care, special educational needs, school, upbringing, aducation]

Abstrakt (česky)

Diplomová práce je zaměřena na problematiku dětí v pěstounské péči a specifika pedagogické práce na základní škole. Teoretická část je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola popisuje systém náhradní rodinné péče a vymezení pěstounské péče, druhá kapitola popisuje pěstounství v České republice, třetí kapitola je zaměřena na dítě v pěstounské péči a na jeho možné specifické projevy. Čtvrtá kapitola poskytuje vhled do problematiky školství a možných specifík během výchovy a vzdělávání dětí v pěstounské péči na základní škole.

Praktická část navazuje na teoretickou část a je zaměřena na kvalitativní výzkum zmapování realizace výchovy a vzdělávání dětí v pěstounské péči na základní škole. Cílem výzkumné části je zjistit, jak jsou zohledňována specifika dětí v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základních školách. Výzkum byl realizován pomocí případových studií. Metodou sběru dat byly polostrukturované rozhovory a analýza dokumentů. Z rozhovorů vyplynulo, že pěstounská péče a podpora dítěte může mít pozitivní vliv mimo jiné na školní úspěšnost. Žák vychovávaný v pěstounské péči nemusí vykazovat žádné problematické či specifické tendence během výchovně vzdělávacího procesu ve škole, ovšem je možné sledovat i opačné situace a pak je vhodné jejich včasné zachycení a řešení. Významným činitelem pro úspěšnost takového žáka je spolupráce mezi rodinou, školou a dalšími zapojenými pracovníky.

Abstract (in English):

The Diploma Thesis focuses on the issue of children in foster care and the specifics of pedagogical work in elementary school. The theoretical part is divided into four chapters. The first chapter describes the system of substitute family care and the definition of foster care, the second chapter describes foster care in the Czech Republic, while the third chapter focuses on child in foster care and its possible specific manifestations. The fourth chapter provides an insight into the issue of education and possible specifics during the upbringing and education of children in foster care at elementary school.

The practical part follows up on the theoretical part and focuses on qualitative research mapping the implementation of upbringing and education of children in foster care at elementary school. The goal of the research is to find out how the specifics of children in foster care are taken into account during the educational process at elementary schools. The research has the form of case studies. The employed data collection method was semi-structured interviews. The interviews revealed that foster care and child support can have a positive effect, among other things, on school achievements. A pupil brought up in foster care does not have to show any problematic or specific tendencies during the educational process at school, but there are also opposite situations, in which case it is appropriate to capture and resolve them in time. Cooperation among the family, the school and other involved workers is an important factor for the success of such a pupil.

OBSAH

1	ÚVOD	- 9 -
2	PĚSTOUNSKÁ PÉČE V SYSTÉMU NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE ..	- 10 -
2.1	VYMEZENÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE V SYSTÉMU NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE ..	- 10 -
2.1.1	<i>Osvojení</i>	<i>- 11 -</i>
2.1.2	<i>Svěření dítěte do péče jiné osoby.....</i>	<i>- 11 -</i>
2.1.3	<i>Poručení</i>	<i>- 11 -</i>
2.1.4	<i>Pěstounská péče.....</i>	<i>- 12 -</i>
2.2	PRÁVNÍ ASPEKTY PĚSTOUNSKÉ PÉČE	- 12 -
3	PĚSTOUNSTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE.....	- 15 -
	DRUHY PĚSTOUNSKÉ PÉČE.....	- 16 -
3.1.1	<i>Zprostředkovaná pěstounská péče</i>	<i>- 16 -</i>
3.1.2	<i>Nezprostředkovaná náhradní rodinná péče.....</i>	<i>- 17 -</i>
3.1.3	<i>Pěstounská péče na přechodnou dobu.....</i>	<i>- 18 -</i>
3.2	PŘEDPOKLADY PRO PĚSTOUNSTVÍ.....	- 19 -
3.3	DOPROVÁZENÍ PĚSTOUNSKÝCH RODIN	- 20 -
3.4	PRŮBĚH PĚSTOUNSTVÍ	- 21 -
4	SPECIFIKA DĚTÍ V PĚSTOUNSKÉ PÉČI.....	- 23 -
4.1	FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VÝVOJ DÍTĚTE	- 23 -
4.1.1	<i>Prostředí</i>	<i>- 23 -</i>
4.1.2	<i>Potřeby dětí.....</i>	<i>- 24 -</i>
4.1.3	<i>Attachment</i>	<i>- 25 -</i>
4.1.4	<i>Trauma.....</i>	<i>- 27 -</i>
4.1.5	<i>Syndrom CAN</i>	<i>- 28 -</i>
4.2	SPECIFICKÉ PROJEVY DĚTÍ V PĚSTOUNSKÉ PÉČI	- 29 -
5	ŠKOLSTVÍ A PĚSTOUNSKÁ PÉČE	- 31 -
5.1	SPECIFIKA VZDĚLÁVÁNÍ DĚTÍ V PĚSTOUNSKÉ PÉČI.....	- 31 -
5.2	PEDAGOGICKÁ PRÁCE S DĚTMI V PĚSTOUNSKÉ PÉČI.....	- 35 -
5.3	ZAČLENĚNÍ DÍTĚTE V PĚSTOUNSKÉ PÉČI DO TŘÍDNÍHO KOLEKTIVU	- 37 -
5.4	VZDĚLÁVÁNÍ DĚTÍ V PĚSTOUNSKÉ PÉČI V ZAHRANIČÍ.....	- 38 -

6	VÝZKUMNÁ ČÁST	- 41 -
6.1	METODIKA VÝZKUMU	- 41 -
6.1.1	<i>Technika sběru dat.....</i>	<i>- 41 -</i>
6.1.2	<i>Kritéria výběru.....</i>	<i>- 43 -</i>
6.1.3	<i>Operacionalizace</i>	<i>- 44 -</i>
6.1.4	<i>Realizace a postup sběru dat</i>	<i>- 47 -</i>
6.1.5	<i>Etické aspekty výzkumu.....</i>	<i>- 47 -</i>
6.2	ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	- 48 -
6.2.1	<i>DVO1</i>	<i>- 51 -</i>
6.2.2	<i>DVO 2.....</i>	<i>- 55 -</i>
6.2.3	<i>DVO 3.....</i>	<i>- 57 -</i>
6.3	SHRNUTÍ A DISKUSE	- 61 -
7	ZÁVĚR	- 64 -
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	- 66 -
	SEZNAM ZKRATEK.....	- 72 -
	SEZNAM TABULEK.....	- 73 -
	SEZNAM PŘÍLOH	- 74 -

1 Úvod

Při volbě tématu diplomové práce jsem vycházela především z praxe. V rámci svého pracovního posunu bych se chtěla věnovat podpoře pěstounů jako klíčová pracovníce při jejich doprovázení. Informace o pěstounské péči mě proto zajímaly nejen v rámci diplomové práce, ale také pro moji budoucí praxi. Zjišťovala jsem, s jakou problematikou se pěstouni a jejich děti potýkají. Od pracovníc, které dlouhodobě spolupracují s pěstounskými rodinami, jsem se dozvěděla, že vzdělávání dětí z pěstounských rodin i z náhradní rodinné péče obecně bývá velmi specifické a jedná se spíše o okrajovou záležitost. Během vzdělávání těchto dětí na školách však mohou nastat problémy a také nastávají. A tak vzniklo téma mé diplomové práce, které zní Specifika práce s dětmi v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základní škole.

Teoretická část je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola popisuje systém náhradní rodinné péče a vymezení pěstounské péče, včetně legislativního vymezení. Druhá kapitola popisuje pěstounství v České republice, jako jsou druhy pěstounské péče, předpoklady pro vznik pěstounství, průběh pěstounství a doprovázení pěstounských rodin. Třetí kapitola je zaměřena na dítě v pěstounské péči a na jeho možné specifické projevy, která mohou pramenit z traumatických zážitků z původní rodin nebo pobytu v ústavním zařízení. Čtvrtá kapitola je stěžejní, neboť poskytuje vhled do problematiky školství, tedy výchovy a vzdělávání dětí v pěstounské péči. Odkrývá příčiny možných projevů dětí ve školním prostředí a nabízí možnosti k individuálnímu přístupu pedagogů vůči danému dítěti.

Výzkumná část navazuje na teoretickou část. Cílem výzkumné části je zjistit, jak jsou zohledňována specifika dětí v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základních školách. V rámci výzkumu jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii a jako přístup jsem zvolila případovou studii. Metodou sběru dat byly polostrukturované rozhovory, pozorování a studium dokumentů ze spisové dokumentace pěstounských rodin.

Přínos své práce vidím především v zachycení názorů a přístupů k výchově a vzdělávání v pěstounských rodinách a zjištění názorů na spolupráci pěstounských rodin a pedagogů. Toto zjištění by mohlo přispět k podpoře optimálního vzdělávání dětí v pěstounské péči a také jejich dobrého pocitu sounáležitosti mezi vrstevníky.

2 Pěstounská péče v systému náhradní rodinné péče

Pro celkové zarámování pěstounské péče v kontextu náhradní rodinné péče jsou v první kapitole uvedeny jednotlivé formy náhradní rodinné péče. Vycházím především z občanského zákoníku, který vymezuje osvojení, svěření dítěte do péče jiné osoby, poručenství, opatrovnictví a pěstounství. Mezi těmito formami jsou podstatné rozdíly především v podmínkách vzniku. Jakákoliv forma náhradní rodinné péče má přednost před ústavní výchovou. Další část kapitoly je věnována právním aspektům pěstounské péče.

2.1 Vymezení pěstounské péče v systému náhradní rodinné péče

Výchova dětí a péče o jejich příznivý vývoj je především právem a povinností obou rodičů. Ne všichni rodiče se však chtějí nebo mohou o své děti starat.

Důvody mohou být různé. Může se jednat o úmrtí nebo vážnou nemoc rodičů. Nebo se rodiče starat nechtějí, či se starají takovým způsobem, že je třeba dítě rodičům odebrat. V takovém případě se jedná o dysfunkci, kdy pouto mezi rodičem a dítětem se nevytvoří nebo se vytvoří špatně. (Matějček, 1994)

V situacích, kdy děti nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině, je třeba hledat optimální formu náhradní péče.

Formy náhradní rodinné péče vymezuje zákon č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník (dále jen „občanský zákoník“) v části rodinného práva. Jedná se o:

- osvojení
- svěření dítěte do péče jiné osoby
- poručenství
- pěstounství

2.1.1 Osvojení

Osvojením se dle § 794 až § 845 občanského zákoníku rozumí přijetí cizí osoby za vlastní. Vzniká tak mezi osvojitelem a osvojencem vztah jako mezi rodičem a dítětem. Osvojitelé mají při výchově dítěte v plném rozsahu rodičovskou odpovědnost. Do matriky se namísto rodiče na základě pravomocného rozhodnutí soudu o osvojení zapíše osvojitel, popřípadě osvojitelé. Dítě získává osvojením příjmení osvojitele a vztahy k původní rodině, na rozdíl od pěstounské péče, zanikají. Mezi osvojencem a osvojitelem musí být přiměřený věkový rozdíl, zpravidla ne menší než 16 let a je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci.

2.1.2 Svěření dítěte do péče jiné osoby

Tato forma náhradní rodinné péče je upravena občanským zákoníkem v § 953 až § 957. Soud může svěřit dítě do péče pečující osoby v případech, kdy o dítě nemůže osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník. Rozhodnutí o svěření dítěte do péče musí být v souladu se zájmy dítěte. Není-li soudem rozhodnuto jinak, zůstává rodičům zachována rodičovská odpovědnost k dítěti a rodiče jsou nadále zákonnými zástupci dítěte. Svěření dítěte do osobní péče pečující osoby má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově.

2.1.3 Poručenství

Soud jmenuje dítěti poručníka dle § 928 až § 942 občanského zákoníku za situace, kdy tu není žádný z rodičů, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Jedná se zpravidla o situace, *kdy oba rodiče nezletilého dítěte zemřeli, oba rodiče nezletilého dítěte byli zbaveni rodičovské odpovědnosti, výkon rodičovské odpovědnosti obou rodičů nezletilého dítěte byl pozastaven, rodičovská odpovědnost obou rodičů nezletilého dítěte byla omezena, nebo byl omezen její výkon, a zároveň byl stanoven rozsah tohoto omezení, nebo jde o dítě nezletilých rodičů, případně jeden z rodičů je nezletilý a druhý není znám či v rodném listě uveden (příčemž osobní péče o dítě – není-li soudem rozhodnuto jinak – náleží nezletilému rodiči).*

Poručník má vůči dítěti zásadně všechny povinnosti a práva jako rodič, ale nemá k dítěti vyživovací povinnost. Poručenství obsahuje dvě části, kdy u první se jedná o zákonné zastupování a u druhé o osobní péči o dítě. O náhradní rodinné péči hovoříme pouze v případě, kdy jsou zastoupeny obě výše jmenované složky.

2.1.4 Pěstounská péče

Další možnou formou náhradní rodinné péče je dle občanského zákoníku vymezené v § 958 až § 970 pěstounství. Pěstounství, nebo také pěstounská péče je stěžejním tématem této práce. Do pěstounské péče se svěřují děti, o něž nemůže pečovat žádný z rodičů ani poručník, a to na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě. Rodič pak může požadovat dítě zpět do své osobní péče. Pokud je to v souladu se zájmy dítěte, soud takovému návrhu vyhoví. V ostatních případech pěstounská péče zaniká dosažením zletilosti dítěte. Podrobně bude o pěstounské péči pojednáno v další kapitole

2.2 Právní aspekty pěstounské péče

Pěstounská péče je tedy státem garantovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů. Jedinou hmotně právní podmínkou je zájem dítěte. Osoba pěstouna musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. (Bubleová a kol., 2009)

Zákon o rodině v původním znění z roku 1963 ani jeho předchůdce, Zákon o právu rodinném z roku 1949 pěstounskou péči neupravovaly. Příčinou byla idealizace kolektivní péče. Děti bez rodiny nebo rodině odebrané byly vychovávány nejčastěji v ústavní péči. Až díky odborníkům hovořícím o syndromu citové deprivace dětí v ústavech a volajícím po vytvoření institutu, jehož náplní by byla individuální náhradní rodinná péče, se náhradní rodinná péče ukotvila do zákona č. 50/1973 o pěstounské péči. V současné době upravuje podobu pěstounské péče především Občanský zákoník ve stávajícím znění. (Bubleová a kol., 2009)

Dalším zásadním právním předpisem je zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí ve znění předpisů pozdějších, dále jen zákon o SPOD. Tento zákon upravuje zprostředkování pěstounské péče, pěstounskou péči na přechodnou dobu, práva a povinnosti při výkonu pěstounské péče, dohody o výkonu pěstounské péče, státní příspěvek na výkon pěstounské péče a dávky pěstounské péče.

Pěstounská péče, stejně jako kterýkoliv typ náhradní rodinné péče, má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově. Při svěřeni dítěte do pěstounské péče mají biologičtí rodiče vůči dítěti povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti.

Výjimkou jsou práva a povinnosti stanovené zákonem pěstounovi. Pěstoun má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech. K výkonu mimořádných záležitostí žádá souhlas zákonného zástupce dítěte prostřednictvím orgánu sociálně právní ochrany a soudu (Bubleová a kol., 2009). Některé mimořádné záležitosti jsou uvedené přímo v občanském zákoníku. Z občanského zákoníku vyplývá, že má-li pěstoun za to, že rozhodnutí zákonného zástupce dítěte není v souladu se zájmem dítěte, může se domáhat rozhodnutí soudu. Stejně tak se může pěstoun obrátit na soud v případě, že není možné souhlas rodiče získat.

Pěstoun je povinen a oprávněn o dítě osobně pečovat a při výchově dítěte správně využívá práv a povinností rodičů. Je povinen a oprávněn rozhodovat pouze o běžných záležitostech dítěte, dítě v těchto věcech zastupovat a pečovat o jeho majetek. O jeho důležitých záležitostech je povinen informovat rodiče dítěte. Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s rodiči, ostatními příbuznými a blízkými dítěte. Má povinnost umožnit komunikaci mezi rodiči a dítětem v rodinné péči, pokud soud nenařídí jinak. Pokud to okolnosti vyžadují, určí další povinnosti a práva pěstouna soud. Pěstoun nemá k dítěti vyživovací povinnost, protože převzetí dítěte do pěstounské rodiny nemá vliv na trvání vyživovací povinnosti rodičů k dítěti. (zákon č. 359/1999 Sb.; MPSV 2023)

Občanský zákoník na jedné straně deklaruje právo rodiče na osobní styk s dítětem a právo na informace o dítěti, na straně druhé stanoví povinnost pěstounovi udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodičem a jeho dalšími příbuznými. S výjimkou případů stanovených soudem, je pěstoun povinen umožnit styk dítěte s rodičem.

Důležitým dokumentem, který upravuje zákon o SPOD, je dohoda o výkonu pěstounské péče. Jedná se o úpravu práv a povinností pěstounů specifikovaných dle konkrétních potřeb dítěte a rodiny. Dohodu mohou pěstouni uzavřít s obecním úřadem s rozšířenou působností, obecním úřadem, krajským úřadem nebo pověřenou osobou. (Zákon č. 359/1999 Sb.; Bubleová, 2009)

Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu a jedině soud může také rozhodnout o jejím zrušení. Může tak učinit pouze ze závažných důvodů, vždy ale musí pěstounskou péči zrušit v případě, že o to požádá pěstoun. Pěstounská péče zaniká nejpozději, nabude-li dítě plné svéprávnosti, jinak jeho zletilostí. (zákon č. 359/1999 Sb.; zákon č. 89/2012 Sb.)

3 Pěstounství v České republice

Tato kapitola popisuje pěstounství v České republice z pohledu statistiky, dále pak vysvětluje druhy pěstounské péče a její dělení na dlouhodobou pěstounskou péči nebo pěstounskou péči na přechodnou dobu. V rámci dlouhodobé pěstounské péče se ještě dělí na zprostředkovanou a nezprostředkovanou, převážně příbuzenskou péči. Další část kapitoly je věnována předpokladům pro vznik pěstounství a jeho průběh a také vysvětluje, co je doprovázení pěstounů.

Pěstounská péče v České republice je nejčastější formou náhradní rodinné péče. Ministerstvo práce a sociálních věcí sleduje data na úseku sociálně-právní ochrany dětí, ze kterých je dle čísel patrné, kolik dětí je umístěno do pěstounské péče a zároveň, zda se jedná o svěření do péče příbuzných. Vybraná data sledují stav za r. 2017-2021

Tabulka 1, Zdroj: MPSV

Umístování dětí do náhradní rodinné péče											
		Svěřené do péče příbuzných nebo blízkých osob		Svěřené do péče příbuzných nebo blízkých osob		Svěřené do péče příbuzných nebo blízkých osob		Svěřené do péče příbuzných nebo blízkých osob		Svěřené do péče příbuzných nebo blízkých osob	
rok		2021	2021	2020	2020	2019	2019	2018	2018	2017	2017
Ve sledovaném roce bylo svěřeno na základě rozhodnutí do	péče před osvojením a péče budoucích osvojitelů	373	65	449	46	393	51	396	66	401	34
	osvojení	369	55	312	33	341	54	351	51	393	53
	péče jiné osoby	1 179	1 004	1 235	1 072	1 449	1 112	1 282	1 109	1 375	1 137
	předpěstounské péče	126	51	119	28	160	48	175	53	200	78
	pěstounské péče	1 656	1 158	1 564	1 013	1 722	1 161	1 767	1 215	1 935	1 321
	pěstounské na přechodnou dobu	665	8	616	3	703	10	671	12	730	25

Druhy pěstounské péče

Legislativa rozlišuje dvě formy pěstounské péče: pěstounská péče dlouhodobá a pěstounská péče na přechodnou dobu. V praxi odborníci rozlišují tři skupiny, ve kterých se pěstounská péče dlouhodobá dále dělí na příbuzenskou (nezprostředkovanou) a nepříbuzenskou (zprostředkovanou). Rozhodný je zde vztah dítěte k pečovateli. Níže jsou vysvětleny rozdíly a podmínky pro poskytování pěstounské péče. Pěstounská péče na přechodnou dobu je zmíněna stručně, neboť závěrečná práce se zaměřuje na děti, které vyrůstají v pěstounské péči dlouhodobě.

Od 1. 1. 2022 Ministerstvo práce a sociálních věcí, potažmo jeho Úřad práce dělí z důvodu odlišení výše finančních dávek. Zprostředkovaným pěstounům a pěstounům na přechodnou dobu náleží odměna pěstoun, příspěvek při pěstounské péči náleží zase nezprostředkovaným pěstounům. Jejich výše se odvíjí od minimální mzdy, počtu svěřených dětí a dalších proměnných. Hlavním rozdílem je, že odměna pěstouna se považuje za příjem ze závislé činnosti. (Úřad práce, 2023) U příspěvku tomu tak není, přitom péče o děti zůstává stejná.

3.1.1 Zprostředkovaná pěstounská péče

Osoba, která má zájem osvojit dítě nebo je přijmout do pěstounské péče, podává žádost o zprostředkování pěstounské péče. Žádost o zprostředkování může podat fyzická osoba, která je občanem České republiky a má zároveň na jejím území trvalý pobyt. Žádost se podává u obecního úřadu obce s rozšířenou působností podle místa trvalého pobytu žadatele. Proces zprostředkování je v kompetenci orgánů sociálně-právní ochrany dětí a krajských úřadů. Svěření do náhradní rodinné péče musí být v zájmu dítěte. Vždy se hledá náhradní rodina pro dítě, nikdy dítě pro rodinu. (Bubleová a kol., 2011) Jde zpravidla o téměř roční proces, *do kterého člověk vstupuje s určitou představou, přesvědčením a motivací, která se v průběhu zprostředkování dále utváří.* (Uhlířová a kol., 2010, s. 46)

Proces zprostředkování je upraven zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí a probíhá v několika fázích

1. vyhledávání dětí, které mohou být osvojeny nebo svěřeny do pěstounské péče;

2. vyhledávání fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny
3. odborná příprava budoucích osvojitelů nebo pěstounů k přijetí dítěte do rodiny;
4. výběr určité osoby vhodné stát se osvojitelem nebo pěstounem určitého dítěte, jemuž se osvojení nebo pěstounská péče zprostředkovává a v zajištění osobního seznámení se dítěte s touto osobou.
5. podání a přijetí žádosti o zprostředkování náhradní rodinné péče

3.1.2 Nezprostředkovaná náhradní rodinná péče

Jak již bylo uvedeno výše, pěstounská péče z řad příbuzných, tedy nezprostředkovaná péče je nejčastější formou náhradní rodinné péče v České republice.

Dle zákona o SPOD se zprostředkování náhradní rodinné péče neprovádí v případě, kdy návrh na svěřeni dítěte do pěstounské péče podala fyzická osoba k dítěti příbuzná nebo blízká dítěti či jeho rodině. Pokud je ohrožená rodina sledována (pod dohledem OSPOD), je možné, aby se částečně připravila na situaci, kdy dítě bude přecházet do péče příbuzného v rámci rodinného systému. Jsou ovšem i situace, kdy se dítě v příbuzenské péči ocitá ze dne na den. (Uhlířová a kol., 2010)

Vzhledem k tomu, že se jedná o skutečně těžké a složité situace v životě, ve kterých se dítě buď nečekaně ocitne, nebo je muselo dlouhodobě prožívat, jeví se příbuzenská péče jako výhodné řešení, a to především z důvodů zachování přirozeného a tedy bezpečného prostředí péče odpovídající jeho potřebám a umožnění dítěti být v péči osoby, ke které má dítě vztah a která je pro ně důležitá. Péče o dítě víceméně pokračuje ve stejném rodinném rámci, snáze se zachovává spojení dítěte s jeho biologickou rodinou, sociálním prostředím, kulturním prostředím apod. Pokud je rodinná péče efektivní a dítě v ní může vyjadřovat názory, pocity a přání, pomáhá mu poznat, prozkoumat a uchovat si svou identitu (včetně všech aspektů, které identitu utvářejí, např. etnicita). (Pemová a kol., 2015)

Příbuzenské péči je v zahraničí věnována velká pozornost a četné studie a analýzy ukazují, že tato forma péče může být riziková, pokud se jejímu průběhu nevěnuje dostatečná pozornost. Na rozdíl od zprostředkované pěstounské péče, ve které se pěstouni připravují a čekají na umístění dítěte, je pěstounská péče o blízkého či jiného blízkého z

velké části neplánovaná a tato důležitá životní změna nastává náhle.(Uhlířová a kol., 2010). Tato rizika popisuje i Štěrbová (2018), kdy „*v porovnání s klasickou pěstounskou péčí, ve které jsou všichni účastníci seznámeni se situací a mají čas na promyšlení všech kladů a záporů, je začátek pro dospělé v příbuzenské pěstounské péči o dost složitější.*“ (s. 27). Pěstouni z řad příbuzných také nebývají motivováni přijímat odbornou pomoc, neprochází přípravou na přijetí dítěte, ani odborným posouzením. Mnohdy bývá problém zacyklených vztahů v rodině a pěstouni z řad příbuzných nechtějí přijmout, že spolupráce s odborníky je užitečná, že mohou nastat problematické situace a že mohou požádat o pomoc. Dítě v příbuzenské pěstounské péči zažívá stejné pocity ztráty jako dítě bez příbuzných. Je to pro něj o to těžší, že jeho pečovatelé si situaci péče nevybrali a jsou v nelehké situaci, což lze vyjádřit následujícími formami – buď pečující kvůli situaci trpí, nebo se obětuje a veškerou energii věnuje péči o dítě. Všechny situace mají své výhody i nevýhody, každopádně jsou velmi vyčerpávající a stresující a těžko řešitelné dlouhodobě bez podpory a pomoci. Příbuzní jsou navíc často ve špatné finanční situaci, mají zdravotní problémy, mohou být i vzhledem k věku unavení, protože se většinou jedná o prarodiče dítěte atd. Pokud se situace neřeší, může to znamenat, že se dítěti se nebude dobře dařit a bude v něm narůstat nejistota a frustrace z náročného soužití v rodině. (Vávrová, 2002; Uhlířová a kol. 2010)

3.1.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Základní úprava této krátkodobé pěstounské péče je obsažena v § 958 odst. 3 občanského zákoníku, detailní úprava v § 27a zákona o SPOD. Podle zákona o SPOD je vedena evidence osob, které mohou poskytovat dočasnou péči v rodině, tzn. Po dobu, kdy rodič nemůže z oprávněných důvodů dítě vychovávat, po které může matka dát souhlas k osvojení, nebo může rodič svůj souhlas odvolat do doby osvojení dítěte nebo získání zákonného svolení rozhodnutím soudu, podle kterého se k osvojení souhlas rodiče nevyžaduje. V těchto případech je soud povinen minimálně jednou za tři měsíce prověřit, zda stále trvají důvody pro péči o dítě v rodině. Dočasná pěstounská péče může trvat až 1 rok. Ve výjimečných případech, zejména je-li zřejmé, že již zahájené úkony povedou ke svěřeni dítěte do dlouhodobé péče, může být pěstounská péče prodloužena na déle než 1 rok.

3.2 Předpoklady pro pěstounství

Mnoho lidí se rozhodne stát pěstouny v okamžiku, kdy jejich vlastní děti vstupují do samostatného života. Někteří rodiče se cítí dost silní a chtějí využít svoje rodičovské dovednosti pro další potřebné dítě. Toto období je k pěstounství velmi vhodné, neboť tito zájemci mají bohaté zkušenosti s výchovou vlastních dětí a zároveň naplněné rodičovské potřeby. Motivací je pomoci svěřenému dítěti. V případě absence rodičovské zkušenosti jsou vítány zkušenosti v oblasti pedagogické práce s dětmi. (Může se stát pěstounem, 2014)

Kdo se má stát pěstounem, musí skýtat záruku řádné péče, mít bydliště na území České republiky a musí souhlasit se svěřením dítěte do pěstounské péče. Ujala-li se osobní péče o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dá jí soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče buď jednotlivci, nebo do společné pěstounské péče manželům, kteří jsou tak společnými pěstouny. (občanský zákoník)

Kromě těchto zákonných předpokladů by měly být brány v úvahu také dispozice osobnostní, kterými jsou v ideálním případě:

- dobrý zdravotní stav bez závislostí
- zralá osobnost ideálně s rodičovskou zkušeností
- trpělivost, empatie, tolerance a schopnost předávat lásku
- stabilní rodinné zázemí
- trestní i morální bezúhonnost.
- připravenost udržovat kontakty dítěte s jeho biologickou rodinou
- schopnost předat dítě po vyřešení situace jeho rodičům nebo do jiného typu náhradní péče
- schopnost citově přijmout a starat se o nevlastní dítě se všemi jeho obtížemi, zvláštnostmi a potřebami
- připravenost spolupracovat s odborníky, být aktivní při hledání řešení pro dítě.
- ochota dále se vzdělávat, pracovat na svých osobních tématech, rozvíjet schopnost sebereflexe
- schopnost přizpůsobit život celé rodiny potřebám přijatého dítěte i za cenu omezení či ztráty profesní kariéry

- schopnost ustát svoje rozhodnutí i před případným nepochopením ze strany okolí, školy, přátel a někdy i širší rodiny (Bubleová, 2018; Může se stát pěstounem, 2014)

3.3 Doprovázení pěstounských rodin

Doprovázení pěstounských rodin vychází ze zákona o SPOD. Každá osoba, která pečuje o dítě v pěstounské péči má povinnost do 30 dnů od nabytí právní moci rozhodnutí nebo o zařazení do evidence osob vykonávajících pěstounskou péči na přechodnou dobu, uzavřít Dohodu o výkonu pěstounské péče s pověřenou organizací dle svého vlastního výběru.

Dohoda o výkonu pěstounské péče zahrnuje poskytování pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě klíčovým pracovníkem dané organizace, se kterou má pěstoun dohodu uzavřenou. Klíčový pracovník se na začátku spolupráce seznamuje nejen s pěstouny, ale především s dítětem přijatým do jejich péče a také s dětmi biologickými, pokud v pěstounské rodině žijí. Doprovázení se ukazuje jako účinný nástroj jak efektivně poskytovat podporu náhradní rodině, zajistit vzdělávání i kontrolovat poskytování náhradní rodinné péče. *„Cílem doprovázení je naplnění nejlepšího zájmu a potřeb dítěte svěřeného do pěstounské péče prostřednictvím podpory, pomoci, rozvoje dovedností a vzdělávání osob pečujících.“* (Metodika doprovázení pěstounských rodin, 2019, s. 4)

Dále dohoda zajišťuje psychologickou, terapeutickou nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za 6 měsíců, zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě, pomoc při plnění povinností udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči, zajištění povinného vzdělávání. Jedná se o povinné vzdělávání v rozsahu 24 hodin za rok.

Zde se jeví jako problematický fakt, že pro vzdělávání nejsou žádné standardy a vzdělávání pro pěstouny nelze akreditovat. Není určeno, kdo by měl školit a přednášet. Vzdělávání tak může mít podobu školení s lektorem, studia literatury nebo rozhovoru s klíčovým pracovníkem. Témata vzdělávání je možné si zvolit podle aktuálního zájmu pěstounů. (Analýza fungování institutu dohod..., 2015)

Souhrnně lze říci, že doprovázení v sobě zahrnuje několik základních služeb, na které mají pěstounské rodiny nárok daný zákonem č. 401/2012 Sb. o Sociálně-právní ochraně dětí. Nárok se uplatňuje na základě smlouvy o výkonu pěstounské péče, kterou uzavírá s některou z doprovázejících organizací.

Jedná se o tyto služby:

- Účelová odlehčovací péče
- Neúčelová odlehčovací péče (respitní péče)
- Zajištění či zprostředkování odborné pomoci
- Zajištění průběžného vzdělávání pěstounů
- Podpora vztahu s rodiči a dalšími blízkými osobami
- Dohled nad naplňováním dohody o výkonu pěstounské péče

Kromě těchto služeb může doprovázející organizace nabídnout pěstounovi i další nenárokové služby (Právní a finanční aspekty doprovázení..., 2014)

3.4 Průběh pěstounství

Snahy o snížení počtu dětí umístěných v ústavech nejsou v naší zemi příliš úspěšné. Hlavním důvodem je nedostatečný systém prevence a podpory rodin s dětmi. Česká republika navíc dlouhodobě trpí nedostatkem náhradních rodičů – pěstounů, k nimž mohou být děti umístěny do doby, než se vyřeší situace v jejich skutečných rodinách. Ve všech krajích ČR je prý o takový systém pěstounské péče velmi malý zájem. Důvodů je několik. Pěstouni nemají vzhledem ke svým zákonným funkcím snadnou pozici. Očekává se od nich, že vytvoří dětem bezpečné domácí prostředí. Od pěstounů se očekává, že budou o dítě pečovat, zaručovat jeho výchovu a převezmou některá práva a povinnosti rodičů (občanský zákoník, čl. 966). Na druhé straně jsou pěstouni povinni udržovat, rozvíjet a prohlubovat vztahy s rodiči a dalšími příbuznými dítěte (občanský zákoník, čl. 967).

Vztahy jsou základním tématem v životě dítěte. Mezi pěstouny a dítětem, které je jim svěřeno, vzniká přirozené citové pouto. Ale kromě těchto vazeb musí pěstouni citlivě nakládat se vztahy dítěte vůči rodičům a dalším blízkým lidem. Odborná pomoc při budování a udržování všech těchto vztahů je jednou ze základních součástí doprovázení, jako podpory pěstounským rodinám. Pěstouni se proto při péči o děti v jejich péči potýkají s mnoha složitými lidskými i odbornými situacemi. Z těchto důvodů mají pěstounské

rodiny zákonný nárok na poradenské a odborné služby podporující poskytování pěstounské péče. (Triada poradenské centrum, 2023)

V praxi je role pěstounů často velmi obtížná, neboť někdy jsou chráněna spíše práva rodičů než zájmy dítěte. To platí zejména v případech, kdy je obtížné spolupracovat s biologickou rodinou. Další obtíží je nejistý předpoklad dlouhodobosti pěstounské péče, kdy pěstouni nevědí, jak dlouho budou trvat překážky, které rodičům brání v osobní péči o dítě. To nevede k pocitu jistoty a bezpečí ani pro dítě. V neposlední řadě jsou třeba brát v úvahu specifika přijatých dětí, což od pěstounů vyžaduje terapeutický přístup, tj. určitou úroveň odborných znalostí. (Vávrová, 2002)

Hanušová a Hanousková (2017) popisují následující doporučení, jak podpořit pěstounské rodiny při péči o svěřené děti:

- Sdílení zkušeností
- Sociálně – právní poradenství
- Vzdělávání pěstounů - prarodičů
- Práce s traumatem dětí i prarodičů u příbuzenské PP
- Rodinné terapie
- Práce s biologickými rodiči
- Spolupráce se specializovanými organizacemi a pracovišti
- Využívání služeb: terénní sociální práce, respitní péče, supervize

4 Specifika dětí v pěstounské péči

Děti v pěstounské péči mají za sebou často prožitky závažných událostí, které výrazným způsobem mohou ovlivnit jejich pozdější život. V následující kapitole jsou popsány faktory, které mají vliv na vývoj dítěte a se kterými se právě dítě v pěstounské péči mohlo setkat. Dále následuje popis specifických projevů jako následků prožitých zátěžových situací před příchodem do pěstounské rodiny.

4.1 Faktory ovlivňující vývoj dítěte

4.1.1 Prostředí

Prostředí je možné chápat jako vše, co jedince obklopuje a přímo či nepřímo jej nějakým způsobem ovlivňuje. Typologií prostředí je celá řada. Kraus (2001) zmiňuje kritéria pro jednotlivé typologie prostředí podle velikosti prostoru, podle povahy činností realizovaných v daném prostoru, z hlediska podílu člověka na podobě daného prostředí nebo podle podílu prvků, jimiž je prostředí tvořeno. *„Každé prostředí jakéhokoliv typu a jakékoliv úrovně má vždy dvě stránky. Prvou bychom mohli nazvat materiální (věcná, prostorová) a druhou sociálně psychická (osobnostně vztahová)“.* (Kraus, 2001, s. 102)

Zásadním prostředím, které působí na dítě od jeho narození je rodina, která má zásadní vliv na socializaci a plní funkce: biologickoreprodukční, sociálně-ekonomickou, ochrannou, socializační, emocionální a také relaxační či zábavnou. Pokud se rodině funkce daří plnit, lze hovořit o funkční rodině. V případě, že některé funkce nejsou plněny dostatečně, ale celkový život rodiny není zásadně ohrožen, označuje se rodina jako dysfunkční. Pokud rodina nezvládá své základní funkce a je zásadně ohrožován socializační vývoj dítěte, jedná se o afunkční rodinu (Kraus, 2008)

V pozdějším věku dítěte začíná mít postupný vliv na jedince jeho vrstevnická skupina a také školní prostředí, ve kterém dítě tráví poměrně velkou část dne.

V souvislosti s prostředím školy se hovoří o tzv. klimatu školy, které má na žáka rozhodující vliv. Spilková (2013) uvažuje o školním klimatu ve třech základních rovinách

– klima z hlediska sociálního, emocionálního a pracovního. Zdůrazňuje především význam bezpečného prostředí s převahou pozitivních emocí. Pozitivní emoce v procesu učení zlepšují chápání komplexních situací, pozornost, paměť a zvyšují kreativitu. Naopak dlouhodobě prožívané stavy strachu a úzkosti mají na kvalitu učení negativní vliv.

Vrstevnická skupina, se kterou se jedinec stýká ve škole i mimo školu, představuje dle Krause (2008) přirozenou formu života dětí a mládeže. Je charakterizována věkovou a názorovou blízkostí. Skutečné vrstevnické skupiny se objevují a začínají fungovat v průběhu školní docházky a mezi 8. – 10. rokem života, kdy začíná potřeba sdružování a počátky spolupráce, postupně vzniká vlastní systém hodnot a norem.

4.1.2 Potřeby dětí

Dítě přichází na svět vybavené vrozenými způsoby chování, vnímáním svého okolí a uměním na ně svým způsobem reagovat. Svoji aktivitou udržuje pozornost pečujících osob a podněcuje tak určité chování, zaměřené na dítě. Rozvoj malého dítěte je závislé na dostatečném přísunu podnětů, které mu pomáhají získat základní zkušenosti. Takové podněty mu poskytuje primární pečující osoba, kterou je matka nebo jiná pečující osoba, a činí tak různě účinně. Její jednání s ohledem na aktuální potřeby dítěte má zásadní vliv na jeho další vývoj. (Vágnerová, 2012).

Děti mají mnoho různých potřeb, které souvisí s jejich fyzickým, duševním, emočním a sociálním zdravím. Matějček (1994) popisuje základní psychické potřeby dítěte:

- Potřeba stimulace – přísun vnějších podnětů
- Potřeba smysluplného světa – v podnětech je třeba vidět také smysl
- Potřeba životní jistoty lásky, citového bezpečí
- Potřeba vlastní společenské hodnoty – tvorba identity, nalezení místa ve společnosti
- Potřeba otevřené budoucnosti - životní perspektiva

Schoolerová popisuje v souvislosti s vytvářením podpůrného a pozitivního prostředí pro všechny (nejen osvojené děti) určité potřeby, které je třeba naplňovat, aby dítě mohlo vyrůst a dozrát ve zdravého dospělého jedince. „*Jedná se o potřebu: - Někam patřit - Být sám sebou - Mít pocit důstojnosti - Být uznáván - Být bezpodmínečně milován.*“ (Schoolerová, 2002. str. 173)

Tvorbu identity u dětí popisuje Klimeš (2008). Jakmile dítě začne vnímat svět, postupně zjišťuje, že něco může ovládat svým chtěním a něco ne. *Tato hranice mezi ovladatelným a neovladatelným začíná vymezovat jáství, tedy hranici mezi já – ty nebo já – svět... Tak se postupně vytváří odpověď na otázku: „Kdo jsem?“ A to je de facto definice identity.*“ (Klimeš, 2008, s. 6).

4.1.3 Attachment

Kvalita vztahu s rodiči, především s matkou, ať už vlastní, nebo náhradní, představuje základní zkušenost, která má zásadní vliv na možnost existence stabilní a spolehlivé citové vazby s jakýmikoli dalšími lidmi. Již v první polovině 20. století se mnoho psychoanalyticky zaměřených vědců začalo systematicky zabývat vývojem psychiky a chování mláďat a dětí s cílem porozumět vztahu mezi ranými dětskými zkušenostmi a sociálním vývojem, duševním zdravím a chováním v dospělosti. Jedním z nich byl britský psychiatr John Bowlby, kterého zaujalo téma raného dětství bez matky. (Vágnerová, 2012, Winnette, 2018) Bowlby formuloval ideu, že *„rané spojení dítěte s matkou a jejich vzájemný vztah jsou stěžejně důležité pro sociální, emocionální a kognitivní vývoj dítěte.“* (Winnette, 2018, s. 7) Tyto poznatky shrnul ve své teorii připoutání („attachment theory“) spočívající ve vazbě k určitému člověku, spojené s jeho blízkostí a tím spojeným pocitem jistoty a bezpečí. (Vágnerová, 2012)

Pokud je vztahová vazba narušena nebo se nevytváří požadovaným způsobem, může to mít negativní dopad na psychické zdraví dítěte, jako jsou problémy s důvěrou v ostatní lidi, problémy s navazováním a udržováním vztahů nebo nízká sebeúcta.

Mezinárodní klasifikace nemocí a souvisejících zdravotních problémů klasifikuje poruchy attachmentu jako reaktivní poruchu attachmentu spojenou s útlumem

attachmentového chování nebo naopak s extrémní aktivací attachmentového chování. Děti mají sníženou schopnost vzájemného napojení se s dospělými.

Projevy poruchy attachmentu:

- děti vykazují vůči své vztahové osobě ambivalentní postoje, nebo se jí bojí
- děti si udržují odstup, jsou extrémně opatrné a mají sníženou schopnost zapojit se do společných aktivit a her
- děti vykazují ve svém chování neodlišenou náklonnost vůči dospělým lidem; jejich přichylnost bývá bez hranic, týká se kohokoli, kdo je v okolí

Děti mají problém ve vztazích s vrstevníky, chování může být spojeno s prudkými výkyvy emocí a poruchami chování. (Ježková, Černá, 2023)

Vrtbovská (2010) definuje nejčastější faktory na straně rodičů, které mají vliv na poruchu vytvoření citového pouta a dostatečné naplňování potřeb. Jsou jimi opakované změny pečující (mateřské) postavy, která o dítě primárně pečuje, poporodní deprese, úzkosti, laktační psychóza, hospitalizace dítěte po porodu, rodiče trpí sami poruchou attachmentu, psychickými poruchami, jež vedou k zanedbávání, týrání, nesprávné reakce na potřeby dítěte, které vedou k rozvoji nepředvídatelného vztahu, odkládání či umístění dítěte do ústavní péče, genetické vrozené faktory, nenaplněné potřeby rodičů, nevědomě uplatňované na dítěti, předporodní stres, domácí násilí, užívání alkoholu či drog během těhotenství, choroba rodiče před narozením nebo po něm včetně duševního onemocnění, úmrtí v rodině, dítě je handicapované a rodiče nebo pečovatelé nezvládnou své emoce ani péči, zanedbávání, týrání, sexuální zneužívání, nestabilní domov, chudoba a s ní spojené sociální vyloučení, opuštění dítěte po narození, rané umístění dítěte do ústavu.

Winnette (2018) uvádí, že teorie attachmentu by měla být přirozenou součástí myšlení a mapování rodinné situace a vývoje dítěte a důležitým ukazatelem při zjišťování příčin problému v oblasti emocionálního a sociálního vývoje a chování u dětí. Ve většině vyspělých zemí tomu tak je. Také by se měla stát součástí obecného povědomí. Ve světě existují desítky terapeutických směrů, které nějakým způsobem teorii attachmentu aplikují. Moderní postupy nejvíce zapojují do terapie rodiče nebo primární pečovatele a učí je citlivému vnímavému postoji a chování k dítěti.

4.1.4 Trauma

Psychické trauma definuje Vágnerová jako „*náhle vzniklou situaci, která má pro jedince výrazně negativní význam a způsobí mu nějakou újmu*“. (Vágnerová, 2014, s. 42) Traumatizace může být jednorázová i opakovaná a traumatizující může být nejen újma a pocit ztráty, ale i změna sociálního postavení, chování okolí a podobně. (Vágnerová, 2012)

Ztráta citové vazby, tedy zásadní potřeby pro pozitivní vývoj dítěte v dětství má významný vliv na rozvoj vývojového traumatu. Vývojové trauma postihuje dětskou osobnost v následujících oblastech:

- deficit v citové vazbě a vztazích,
- vliv na neurologický vývoj mozku,
- vliv na rozvoj disociativní poruchy,
- deficit v kognitivních funkcích,
- rizikové projevy v chování
- problematické sebepojetí
- vliv na vytváření postojů a životních hodnot (Doležalová a kol., 2017)

Děti, u nichž nebyly včas naplněny všechny vývojové a citové potřeby, mají v adolescenci a v dospělosti vytvořeny různé, někdy i maladaptivní strategie, které se projevují v chování i ve školním prostředí. Děti vychovávané pečovateli, kteří nedokázali nebo nemohli naplnit velkou část jejich citových potřeb, jsou vystaveny riziku horšího zvládnání životní zátěže a stresu. Rovněž jsou náchylnější k rizikovému chování a psychickým poruchám, jako jsou deprese, úzkosti, závislosti a posttraumatická stresová porucha (PTSD). (Doležalová a kol., 2017)

Kovařovicová (2021) uvádí, kde vývojové trauma přináší dítěti problémy. Jsou jimi emoční problémy a zvládnání jejich regulace, poruchy paměti, somatické problémy, poruchy attachmentu. Dále to mohou být poruchy chování, jako je impulzivita, agresivita, opoziční chování, neochota ke spolupráci, problémy respektovat hranice a limity, problémy se zneužíváním návykových látek nebo poruchy učení, které se mohou

projevovat poruchou pozornosti, špatnému porozumění řeči a slabou slovní zásobou, problémy se zaměřením se na úkol a s jeho dokončením.

4.1.5 Syndrom CAN

Syndrom CAN je definován jako syndrom týraného, zneužívaného a zanedbaného dítěte, který způsobuje tělesné či duševní poškození nebo narušení vývoje dítěte. Vzniká v důsledku nenáhodného a společností nepřijatelného chování rodičů či jiné blízké osoby vůči dítěti. Syndrom CAN může vzniknout následkem aktivního ubližování, nebo nedostatečné péče a zanedbávání důležitých potřeb dítěte. Různé způsoby takto negativního působení na dítě mají pak rozdílné důsledky. (Vágnerová, 2014)

„Nejčastěji tato zranění dětem způsobují jejich nejbližší – tedy rodiče, další příbuzní či lidé, podílející se na jejich výchově – ty osoby, kterým děti důvěřují nejvíce a které by je měly chránit. I z tohoto důvodu to představuje pro dítě velmi traumatizující zkušenost.“ (Presslerová, 2012)

Mezi základní formy syndromu CAN zařazujeme Podle Zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992:

- fyzické týrání
- psychické týrání
- sexuální zneužívání
- systémové týrání
- sekundární viktimizace
- Münchhausenův syndrom v zastoupení (by proxy)

4.2 Specifické projevy dětí v pěstounské péči

Nejčastější příčiny umístění dítěte do pěstounské příbuzenské péče jsou náhlé úmrtí z důvodu nemoci či nehody rodičů, úmrtí jednoho z partnerů, které vede k tomu, že druhý partner situaci nezvládá a děti opouští, mládí a nezralost matky, která péči o své dítě nezvládá, odebrání dítěte rodiči (nejčastěji matce), který žije sociálně patologickým způsobem života, psychiatrická diagnóza rodiče, rodič ve výkonu trestu nebo rodiče, u kterých se projevila závislost na drogách či alkoholismus. (Uhlířová a kol., 2010)

Dle Zprávy o příčinách umístování dětí mimo vlastní rodinu z perspektivy orgánů sociálně-právní ochrany dětí sledovaného roku 2016, bylo z péče rodičů v Česku odebráno celkem 3 841 dětí. Nejčastějším důvodem pro odebrání dítěte z péče rodičů přitom bylo zanedbávání výchovy dítěte, dále následovaly jiné překážky v péči o dítě na straně rodičů a výchovné problémy dítěte. Týrání a zneužívání dítěte bylo důvodem v menší míře. (Topinka, 2017)

Z těchto informací můžeme vyvozovat možné příčiny vzniku traumatu u dětí v pěstounské péči a následky spočívající v různých specifických projevech.

U dětí v pěstounské péči jsou dle Bubleové (2009) a Zezulové (2018) často zřetelnější zvláštnosti spojené s minulostí, raným dětským traumatem, odmítnutím ze strany rodičů nebo nejistotou spojenou s každou fází jejich zatím krátkého života. Pro tyto hluboké jizvy na duši neexistuje žádná diagnóza, ze které by bylo možné jednoduše identifikovat speciální potřeby dětí. Speciální potřeby dětí se netýkají pouze těla, medicíny, sebeobsluhy, rehabilitace, ale často i několika dalších následků raného traumatu, které si děti v pěstounských rodinách obvykle nesou s sebou. Za svůj krátký život mohly zažít nejistou péči rodičů, zanedbávání zdravotní péče, hygieny, chaos, rodinné rozbroje, alkoholismus nebo jiné závislosti, hlad. Některé děti zažily dokonce týrání, sexuální zneužívání, opuštění rodiči a další podobné situace.

Děti jako takové jsou přirozeně radostné, hravé, šťastné, zvědavé, kreativní, často rychlejší a spontánnější než dospělí. Někteří mají taneční a hudební dovednosti, jiní krásně malují, mnozí vyhrávají sportovní turnaje. Mnoho teenagerů nás překvapuje svým viděním světa, můžeme si s nimi pohodlně povídat na různá témata, jsou přemýšliví. Děti s raným traumatem a deprivací však často vykazují známky, které mohou překvapit a jsou různého

rozsahu a intenzity. Obecně lze ale říci, že většina dětí má velké potíže se sebevědomím, mnoho dětí má vývojové poruchy (opožděný psychomotorický vývoj, vynechání některých fází, poruchy růstu apod.), mívají také poruchy pozornosti, nebo problémy s autoritami. (Zezulová, 2018)

Jak bylo uvedeno výše, dítě, které se ocitne v nové pěstounské rodině, si s sebou přináší svou minulost a určité náročné životní zkušenosti. Jedná se o dítě, jehož základní psychické potřeby nejsou dostatečně uspokojovány. Jak uvádí Bubleová (2011), takové dítě nemělo možnost vytvořit si tolik potřebné silné citové pouto k jedné osobě. Mohlo vystřídat různá výchovná prostředí, většinou prožívalo vnitřní nejistotu a strach. Tyto negativní zkušenosti vedly k tomu, že se postupně naučily nevyjadřovat své pocity, přestaly sdělovat své potřeby běžným způsobem, problematická se pro ně stala komunikace s vnějším světem. Takové dítě nerozumí své minulosti a netuší, kam jde a jaká je jeho budoucnost.

Dle Klimeše (2008) je dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči ve společnosti velmi málo a jejich role nejsou jasně dané. Mohou pochybovat o vlastní identitě. Zdrojem pochybností bývá nejistota, kdo jsou, odkud pochází, zda jsou normální, opravdické a podobně.

Pokud žilo převážně v prostředí bez emocí a podnětů, může být jeho psychomotorický vývoj nerovnoměrný a výrazně zaostává za vývojem svých vrstevníků, kteří vyrůstali v normálně fungující rodině. Prvořadým předpokladem úspěchu pěstounské péče jsou dovednosti pěstounů a schopnost vcítit se do situace dítěte. Jedině tak pochopí jeho potřeby a mohou najít způsob, jak zmírnit následky toho, co dítě dosud prožívalo. Nejprve musí existovat silné citové pouto k nové rodině. Pokud se dítěti dostane vřelého přijetí a pochopení od všech jeho členů, je to velmi dobrý začátek. Dítě potřebuje bezpečné prostředí a pevné hranice. Jedině tak může dosáhnout vnitřního pocitu bezpečí a pocitu, že má komu věřit a že ve světě kolem něj je určitý řád. Také pěstouni mají nelehký úkol podporovat oslabené sebevědomí dítěte a formovat jeho identitu. Zvláštní pozornost vyžaduje také přijetí dítěte jiné národnosti nebo postiženého dítěte, které potřebuje zvláštní přístup. Přijímání sourozenců nebo dětí školního věku má také svá specifika. (Bubleová a kol., 2011)

5 Školství a pěstounská péče

Pedagogická praxe s dětmi vyrůstajícími v pěstounské péči může být náročná a vyžaduje od pedagogů zvláštní přístup a porozumění. Tyto děti často prošly obtížnými životními situacemi, jako jsou zanedbávání, konflikty rodičů, ztráta blízkých, či dokonce týrání. Mohou mít za sebou již špatné zkušenosti ve škole či třídě. Pak mohou vyžadovat specifický přístup nejen od pečujících osob, ale i dalších profesionálů, kteří s nimi přicházejí do kontaktu.

Následující kapitola popisuje specifika vzdělávání dětí v pěstounské péči, se kterými se během výchovně vzdělávacího procesu na školách mohou pedagogové potkat a dále nabízí možnosti pedagogické práce s těmito dětmi, postup začlenění dítěte do školního kolektivu a také pohled do výzkumů v oblasti specifík ve vzdělávání dětí v náhradní rodinné péči, které probíhaly v USA.

5.1 Specifika vzdělávání dětí v pěstounské péči

Z výzkumu Haberlové a Bubleové, který se jako jeden z mála zaměřoval na vzdělávání dětí v náhradní rodinné péči, vyplynula zjištění, že „*pěstounské rodiny se setkávají alespoň u jednoho dítěte v PP s poruchami pozornosti (55% rodin), poruchami učení (53%), poruchami chování (42%), častou nemocností a lehčím zdravotním postižením (34%) nebo těžkým zdravotním postižením (21%). Celkem 64% rodin cítí nedostatek odborné podpory týkající se péče o děti s výchovnými nebo vzdělávacími problémy.*“ (Sychrová, 2015, s. 104-105).

Zkušenosti se školní docházkou u dětí v pěstounské péči jsou popisovány v autobiografických příbězích pěstounských rodin. Zmiňována jsou některá překvapení, která nastala během školní docházky dětí. Situace, na které pěstouni nebyli připravení a které mnohdy ani nebylo možné ze strany pěstounů ovlivnit. (Suchánková, 2022; Zezulová, 2012)

Úloha školy představuje sekundární socializaci dítěte, navazuje na socializaci primární v rodině dítěte. Škola tedy předpokládá předchozí vývoj dovedností a určitý stupeň

dovedností a školní zralosti. Škola pak usiluje o jistý druh emancipace a osamostatnění. (Berger, Lukman in Sychrová, 2015)

Aby pobyt dítěte ve škole proběhl bez problémů, je velmi důležitá spolupráce péstounů a učitelů a ostatních pracovníků školy. A ochota všech zúčastněných dítěti pomoci. Doporučuje se, aby hned na počátku školní docházky bylo využito podpory vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami. (Předávání informací..., 2020)

Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami upravuje zákon č. 561/2004 Sb. (školský zákon). *„dítětem, žákem a studentem se speciálními vzdělávacími osobami se rozumí osoba, která k naplnění svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění nebo užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními potřebuje poskytnutí podpůrných opatření.“* Žákem se speciálními vzdělávacími potřebami se rozumí žák se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodněním. Právě do třetí kategorie bychom mohli zařadit dítě vychovávané v péstounské péči. Potřeby těchto žáků dále upravuje vyhláška č. 147/2011 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných. Vyhláška popisuje znevýhodnění ve dvou oblastech: žáci ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí a žáci z odlišného jazykového prostředí.

Poskytování podpůrných opatření vymezuje školský zákon, který tato opatření dělí do pěti stupňů, přičemž opatření prvního stupně poskytuje škola nebo školské zařízení bez ohledu na doporučení školského poradenského zařízení a od druhého stupně je pak zapotřebí doporučení výše zmíněného zařízení. *„Začlenění podpůrných opatření do jednotlivých stupňů stanoví prováděcí právní předpis,“* tedy vyhláška č. 147/2011.

Kucharská (2013) upozorňuje, že mezi pedagogy často převládá mylný názor, že individuální péče náležím pouze žákům zařazeným do systému speciálního vzdělávání formou integrace. Ovšem žáků, kteří potřebují zvýšenou podporu je mnohem více než žáků se stanovenými diagnózami.

Z výše uvedeného vyplývá, že pedagogové by měli individuálně přistupovat a hledat možná rizika vzniku speciálně vzdělávacích potřeb u všech žáků.

Kovařovicová (2019) se domnívá, že současná škola je spíše připravená na děti, které přicházejí z bezpečného prostředí láskyplného domova, dítě se cítí být s učitelem v bezpečí, má dobré sebevědomí, umí si říci o pomoc, je schopné soustředěné práce, je optimistické a k řešení problémů přistupuje pozitivně, takže dobře zvládá chvíle, kdy mu není věnována plná pozornost, je schopné zvládnout běžné pocity frustrace či úzkosti. Ovšem děti, které byly v různé míře vystaveny zanedbávání, týrání, zneužívání či opuštění, si „vytvořily pokřivený obraz jak sebe sama, tak ostatních lidí i světa, ve kterém žijí, a jsou především soustředěné na zjednání si bezpečí. Když jde o přežití, snaha učit se novým věcem jde stranou, tj. děti, které se bojí, se neučí.“ (Tamtéž, s. 7)

(Dalaney, Garner, Geddes in Komárková 2019, s. 24-25) tvrdí, že „z pohledu výuky bývají přijaté děti často méně úspěšné, především v úkolech, které jsou spojeny se čtením nebo psaním, protože takové úkoly jim brání udržovat spojení s učitelem a ostatními žáky. Tyto situace mohou vnímat jako ohrožení, nemají pocit kontroly nad situací.“

Pro úspěšné vzdělávání dětí v náhradní rodinné péči je potřeba porozumět skrytým motivům jejich jednání. Může to být pocit vysoké míry ohrožení, který je důsledkem jejich životní historie. Jinak hrozí nebezpečí, že získají nálepku „zlobiče“, který dělá věci naschvál. (Kovařovicová, 2019)

Dlouhodobé nebo opakující se zkušenosti s nenaplněním základních potřeb v raném věku vedou k vývojovým poruchám, které jsou z hlediska opatření nejnáročnější. Pokud je škola bezpečným, strukturovaným a předvídatelným prostředím, které je přijímáno, uznáváno a respektováno vrstevníky a učiteli, je vytvořeno vhodné učební prostředí všem dětem. Tedy i těm, jejichž základní potřeby nejsou uspokojovány v domácím prostředí. Naopak, je-li škola prostředím, které některé z výše uvedených potřeb nenaplnuje, vytváří stres, který může vést k obtížnému chování i u dětí, jejichž základní potřeby jsou v rodině uspokojovány. Potřeby dětí jsou identické, ačkoliv příčiny náročného chování mohou pramenit z různých prostředí. Potřeba naplnění základních lidských potřeb je totiž vlastní všem lidem. *Tato skutečnost je klíčovým východiskem pro podporu duševního zdraví dětí ve škole. Stres, který nenaplnění základních lidských potřeb působí, má na děti z důvodu jejich vyvíjející se psychiky výrazně negativnější dopad než na dospělé.* (Felcmanová a kol., 2021, s. 16)

Podle Sychrové (2008) je možné charakterizovat dítě v náhradní rodinné péči jako dítě se specifickou formou psychosociálního, sociokulturního nebo zdravotního handicapu. Tyto handicapy jsou odlišné v závislosti na příčině jejich vzniku a může být určitým způsobem limitující pro zvládnání požadavků školy a začlenění mezi vrstevníky.

- Psychosociální handicap

souvisí s neuspokojením základních potřeb, jako je blízkost mateřské osoby. Může se jednat o dítě s poruchou attachmentu a týká se především dětí, které přišly do náhradní rodinné péče v pozdějším věku. Může se projevovat v komunikaci, horším školním prospěchu, opožděném vývoji jemné motoriky nebo odchylkách v emočním prožívání. (Sychrová, 2015)

- Sociokulturní handicap

je chápán ve dvou rovinách. V první rovině se jedná o nedostatečně stimulující výchovné prostředí původní rodiny, kdy ale přechodem do fungující náhradní rodiny se problémy upravují s ohledem na věk dítěte a míře deficitu podnětného prostředí.

Druhá rovina pohledu na sociálně-kulturní přístup se objevuje u dětí etnicky odlišných od náhradních rodičů. V České republice se jedná nejčastěji o děti romského původu. Dítěti pak bývají připisovány stereotypy, které třeba ani nezná, nebo mu nejsou vlastní. (Tamtéž, 2015)

- Zdravotní handicap

U dětí ve školním prostředí se rozlišuje na určité zdravotní postižení nebo zdravotní znevýhodnění. (Sychrová, 2015) Co se týče dětí se zdravotním handicapem v náhradní rodinné péči, z celkového počtu 12 268 dětí v pěstounské péči ke konci roku 2022 bylo 416 dětí se zdravotním postižením. (MPSV, Roční výkaz o výkonu SPOD)

Specifika dětí v pěstounské péči se tedy liší v závislosti na konkrétních zkušenostech, kterými prošly a je tedy třeba k nim přistupovat individuálně a s empatií. Kromě základních fyzických potřeb také potřebují podporu v rozvoji svých schopností a dovedností, aby mohly uspět ve škole a v budoucím životě. Je důležité, aby pěstouni poskytovali dětem lásku, podporu, bezpečí a stabilitu, a aby je podporovali v navazování vztahů s ostatními lidmi.

5.2 Pedagogická práce s dětmi v pěstounské péči

Pedagogické pracovníky, jejich charakteristiku, předpoklady pro výkon činnosti, další vzdělávání a další upravuje zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. „*Pedagogickým pracovníkem je ten, kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálněpedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného...*“ (§ 2, zákon č. 563/2004 Sb.) Přímou pedagogickou činnost vykonává mimo jiné učitel, vychovatel, speciální pedagog, psycholog nebo asistent pedagoga.

Zásadní pomocí pedagogických pracovníků je poskytnout dítěti v pěstounské péči nové kvalitní „opravné“ vztahy a z toho plynoucí nové „zdravé“ vzorce chování. Jde samozřejmě v první řadě o vztahy dítěte s jeho biologickou či náhradní rodinou, nicméně vzhledem k tomu, kolik času tráví dítě ve škole, potřebuje vytvářet kvalitní vztahy i zde. Je tedy zapotřebí, aby dítě mělo i ve škole svou bezpečnou vztahovou osobu, která dítěti dopřeje pocit bezpečí, emocionálně je stabilizuje a umožní mu soustředit se na výuku. Ideálním řešením je osobní asistent, který má časové možnosti se dítěti věnovat. Nedoporučuje se, aby roli vztahové osoby přejal sám učitel, který musí řešit i řadu jiných úkolů a nemůže proto věnovat dítěti plnou pozornost. (Kovařovicová, 2019)

K úspěšné adaptaci dětí na školní prostředí, nejen u dětí v pěstounské péči, velkou měrou přispívá znalost vlastností dětí s poruchou attachmentu mezi pedagogy. Děti jsou silně ovlivněny emocemi, které ve škole prožívají. Proto je nutné eliminovat všechny negativní emoce způsobené nepochopením vlastností dětí s poruchami vazby. Děti prožívající stres, úzkost, strach nebo stud nejsou schopny vstřebat a naučit se nové informace. (Předávání informací..., 2020)

Zezulová (2018) doporučuje následující zásady pro práci s dětmi v náhradní rodině:

- klidné a rozvážené řešení problémů bez neuvážených rad
- naslouchat a nepřerušovat dítě, zjistit správnost předaných informací
- nepoužívat humor, sarkasmus a ironii, mluvit jazykem dítěte
- v rozhovoru používat otázky začínající „Jak... Jakým způsobem“, otázky „Proč“ jen s uvážením, protože jsou obviňující

- neřešit problémy hned, žádná teatrální gesta
- neslibovat, planě neutěšovat, dodržovat sliby
- brát ohledy na emoce dítěte, nevsugerovat emoce
- nechat dítěti dostatečný časový prostor na rozmyšlení a vyjádření (Zezulová, 2018)

Ve vztahu ke školnímu prostředí a práci pedagogů doporučuje Vávrová (2002) pro pochopení specifík dětí v pěstounské péči zlepšení v těchto oblastech:

- Osvěta a edukace pedagogů v právních záležitostech týkajících se NRP.
- Edukace pedagogů v otázkách attachmentu a diagnostiky ohroženého dítěte, zaměřená na osvojování terapeutických přístupů.
- Zavedení problematiky ohrožených dětí, SPOD i NRP do učebních osnov.
- Zlepšení spolupráce mezi Ministerstvem práce a sociálních věcí a Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.“ (Vávrová, 2002)

Dalším důležitým faktorem v pedagogické praxi s dětmi je spolupráce mezi pedagogy, rodiči a dalšími zapojenými organizacemi.

Dle Sychrové (2009) vztahy se školou mohou u náhradních rodičů ovlivňovat následující faktory:

- zvýšený ochranný postoj rodiny k prosazování zájmu dítěte
- obavy, že neobstojí jako rodiče
- nedostatečné komunikační schopnosti
- nedostatek seriózních argumentů při vyjednávání
- neznalost práv a možností pomoci a podpory pro dítě s handicapem ve škole
- možnost komunikace se školou za účasti mediátora.

Spolupráce a komunikace jsou klíčem k úspěchu, protože poskytují možnosti sdílení znalostí a zkušeností a zajišťují, že péče o dítě bude koordinována a účinná. Organizacemi, které se na péči o dítě spolupodílejí, a je dobré s nimi úzce spolupracovat, jsou provázející organizace pěstounů, dále pracovník OSPOD, případně psycholog, psychiatr.

5.3 Začlenění dítěte v pěstounské péči do třídního kolektivu

Pokud bychom měli začít u samotného vstupu dítěte do školy, je doporučováno, aby začátek povinného vzdělávání byl projednán s odborníky (pediatr, klíčový pracovník nebo psycholog, pokud je dítě již v jejich péči). Z pohledu posouzení školní zralosti také v pedagogicko-psychologické poradně. Nástup do školy může být pro dítě poměrně emočně náročnou situací. Může se znovu objevit strach z odmítnutí a samoty. Proto je nutné dítě na tuto změnu připravit a plně respektovat jeho mentální a emocionální vyspělost. Obecně lze říci, že není třeba vstup dítěte uspěchat. Ovšem je třeba postupovat podle školského zákona. Také výběr konkrétní školy není dobré podcenit. Děti v pěstounské péči často selhávají v sociálních vztazích a kontaktech, proto je důležité, aby škola a její zaměstnanci z řad pedagogů měli pozitivní přístup k akceptování zvláštností dítěte. Doporučuje se promluvit si s učiteli, zejména s třídním učitelem, asistentem nebo i ředitelem o emočním rozpoložení dítěte, jeho potřebách a osvědčených postupech jak k dítěti přistupovat. Důležité jsou také základní informace o anamnéze dítěte. (Předávání informací..., 2020)

Postupným rozvojem vazeb mezi vrstevníky se dítěti rozšiřuje sociální okruh o spolužáky, kteří postupem věku nabývají na významu. Vrstevnické vztahy jsou rovnocenné, na rozdíl od vztahů s dospělými. S věkem také přibývá spolupráce mezi spolužáky, ale také srovnávání a soutěživost, narůstá vliv hodnocení od ostatních dětí. Dítě vyrůstající v náhradní rodinné péči se postupem věku musí smířovat s odmítnutím své biologické rodiny. Být „odmítnutým“ či „nechtěným“ dítětem se může jevit v kolektivu spolužáků jako stigmatizující. (Sychrová, 2015)

Děti školního věku ve své bezprostřednosti pak dokážou říci věci, které mohou druhého traumatizovat na dlouhý čas. Takto postižené dítě se může stáhnout, přestat komunikovat nebo naopak se stane nekontrolovatelným. Sládková (2005) tvrdí, že výroky typu „tvoje máma, není tvoje máma“, nebo „tvoje rodiče Tě nechtěli“ slyší dítě v školním

kolektivu častěji, než si mohou dospělí myslet. I pro takové případy je dobré, aby probíhala komunikace mezi učitelem a náhradní rodinou. Doporučuje také skupinové techniky práce s dětmi na stmelení kolektivu.

Co se týče bezpečných vztahů, Sychrová (2015) považuje za důležité kromě práce učitele s tématem náhradní rodinné péče také nabytí jistoty samotného dítěte.

5.4 Vzdělávání dětí v pěstounské péči v zahraničí

Dle Sychrové (2009) je základním faktorem pro podporu vzdělávání dětí v náhradní rodinné péči propojení sféry vzdělávání a sféry sociální práce v teoretické i praktické rovině a také na úrovni institucionální. Mnohem častější je např. v USA nebo ve Velké Británii spolupráce mezi školskými úřady, soudy, neziskovými organizacemi, školami a samotnými náhradními rodinami. Zahraniční zkušenosti hovoří dále o možnosti tutoringu a mentoringu pro mládež - například spolupráce s univerzitami a účast pěstounské mládeže na krátkých nebo víkendových letních školách zaměřených mimo jiné na rozvoj sociálních dovedností. Dalším příkladem rozšířené pomoci může být nabídka svépomoci rodičů. Program California Parents Helping Parents poskytuje okamžitou a cílenou podporu dětem v pěstounské péči, které čelí různým překážkám ve vzdělávání. Pěstouni zapojení do programu, jsou jakýmsi advokáty, kteří navštěvují děti ve škole, pozorují je ve třídě, setkávají se s náhradními rodiči, učiteli, řediteli škol a sociálními pracovníky, aby informovali pěstouny o potřebách a právech dětí se speciálními potřebami v rámci vzdělávacího systému. Dalším příkladem je možnost finanční podpory vzdělávání dětí v náhradní rodinné péči především na doplňkovou vzdělávací činnost.

Obecně lze shrnout, že tvorba podpůrných vzdělávacích nabídek má za cíl:

- přímou podporu dětí
- podporu náhradních rodičů
- podporu sociálních pracovníků a dalších odborníků
- podporu ve škole

Dle disertační práce Brueckmanna (2023) čelí děti v pěstounské péči nesčetným výzvám v rozvoji vzdělávání. Při provádění fenomenologické studie ve státě Florida

výzkumník došel k závěru, že ačkoli děti v pěstounské péči čelí mnoha výzvám, členové komunity, jako jsou pěstouni a doprovázející pracovníci, pracují na uspokojení potřeb dětí v péči, kvůli nedostatům v systému však nejsou uspokojeny všechny potřeby. Pěstouni se mohou potýkat se syndromem vyhoření. Pro podporu dětí v pěstounské péči je tedy důležitá podpora směřovaná také k pěstounům a to jak ze strany doprovázejících organizací, tak ze strany okolí. Pokud bude mít okolí povědomí o možných specifických problémech dětí v pěstounské péči, zvýší se tak schopnost okolí k pomoci. Dalším důležitým bodem je vzdělávání pěstounů. Vyšší úroveň komplexní podpory pěstounů je tedy nezbytná k tomu, aby byly odpovídajícím způsobem řešeny potřeby dětí v pěstounské péči. Nedílnou součástí je také stabilní prostředí. Děti, které často měnily prostředí školy, vykazovaly větší školní obtíže.

Ve srovnání s populací Spojených států mladších 18 let představuje mládež v pěstounské péči skromnou podskupinu. Ke konci roku 2020 bylo v USA přibližně 407 493 dětí umístěno do pěstounské péče. Současná pěstounská mládež a absolventi pěstounské péče mají nižší studijní výsledky a dosažené vzdělání než jejich vrstevníci. Dle studií o vzdělávání a výsledcích pro děti a mládež v pěstounské péči je u mladých lidí v pěstounské péči pravděpodobnější, že zaostanou za svými vrstevníky. Kromě toho starší mládež v pěstounské péči, která má více problémů s chováním, bude pravděpodobně ještě více pozadu, protože se začíná více vyskytovat absence při výuce a v důsledku pak vyloučení ze školy. (Lee, Rautkis, Mulzet, a kol., 2023)

Výsledky studie ukázaly, že je zapotřebí většího pochopení pro děti a mládež, jež se vyrovnávají s traumatem. Většina učitelů si navíc nebyla vědoma dodatečných ztrát a traumat, které pěstounská mládež mohla zažít. Rodiče v průzkumu vyjádřili přání, aby učitelé získali znalosti o dopadu traumatu na schopnost jejich dětí učit se. (Tamtéž, 2023)

Nezávislá výzkumná společnost Partners For Our Children ve státě Washington vydala v roce 2020 zprávu o výsledcích vzdělávání studentů, jejichž životy jsou ovlivněny systémem pěstounské péče. Žáci a studenti zapojení do systému pěstounské péče tvoří různorodou a zranitelnou skupinu žáků s různými vzdělávacími potřebami. Problémy jsou změny škol, nižší studijní výsledky, častější vyloučení ze školy z důvodu porušování školní kázně. Výsledky ukazují, že děti a mládež v pěstounské péči ve státě Washington zažívají nepoměrně méně vzdělávacích úspěchů než jejich vrstevníci z běžných rodin. Problém v USA je časté stěhování, kdy umístění mimo biologickou rodinu zvyšuje frekvenci

přechodů ze školy i v průběhu školního roku a snižuje počet dní, které žáci tráví ve škole během akademického roku. Žáci a studenti zapojení do pěstounské péče splňují státní standardy v základních předmětech v méně než poloviční míře než jejich vrstevníci ve stejné třídě. U studentů zapojených do pěstounské péče je méně pravděpodobné, že vystudují vyšší stupně vzdělání.

Možné projevy chování dětí v náhradní rodinné péči ve školním prostředí dle zahraničních autorů zpracovala ve své diplomové práci Komárková (2019). Takové projevy mohou být:

- zdánlivý nezájem vůči osobě učitele
- odmítání nabízené pomoci, potlačují svou potřebu podpory
- vyjadřování nezájmu verbálně i neverbálně.
- příliš nemluví, nemají rády kreativní úkoly, nové výzvy vzdávají předem
- raději pracují samostatně
- nemají rády blízkost učitele, vyhýbají se očnímu kontaktu
- bojí se svého neúspěchu a svou práci ještě před hodnocením učitele zkritizují, nebo i zničí
- mají rády opakující se úkoly
- mají problém přijímat chválu
- rády se obklopují různými přístroji jako mobilní telefony, tablety (Dalaney, Garner, Geddes, in Komárková, 2019)

6 Výzkumná část

6.1 Metodika výzkumu

V sociálně-vědním výzkumu jsou využívány dva základní typy výzkumných strategií, a to kvalitativní a kvantitativní. V mém výzkumu využiji výzkumnou strategii kvalitativní. Kvalitativní výzkum se zaměřuje na hloubkovou analýzu omezeného počtu participantů s větším množstvím detailů, než by tomu bylo u kvantitativního výzkumu. Strauss a Corbinová (1999) popisují kvalitativní typ výzkumu jako jakýkoliv výzkum, u kterého se nedosahuje výsledků pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace. Takový výzkum se zabývá životem lidí, jejich chování, postojů, příběhů. Může se týkat také chodu organizací, společenských hnutí nebo vzájemných vztahů.

6.1.1 Technika sběru dat

Pro svůj výzkum jsem zvolila jako výzkumný design případovou studii.

Hendl popisuje výzkum prostřednictvím případové studie takto:

- *určení výzkumné otázky*
- *výběr případu*
- *příprava sběru dat*
- *sběr dat*
- *analýza a interpretace dat*
- *příprava zprávy* (Hendl, 2008, s. 111, 112)

Případová studie je studie s detailním popisem jednoho nebo několika málo případů. Hlavním cílem je zachytit složitost případů. „Předpokládá se, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lépe porozumíme jiným podobným případům. (Hendl, 2008, s. 102). Miovský (2006) uvádí, že případová studie je jednou ze základních a nejrozšířenějších typů kvalitativního výzkumu.

Hlavním cílem výzkumného šetření v rámci diplomové práce je nalézt odpověď na hlavní výzkumnou otázku (HVO): „Jak jsou zohledňována specifika dětí v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základních školách?“

Na základě jednotlivých, teoreticky rozpracovaných kapitol diplomové práce, byly pro potřeby výzkumu vymezeny také jednotlivé dílčí výzkumné otázky (DVO):

- DVO 1: Jak probíhá výchovně-vzdělávací proces na školách u dětí v pěstounské péči?
- DVO 2: Jak probíhá spolupráce mezi školou a rodinou s dítětem v pěstounské péči?
- DVO 3: Jak probíhá začlenění dětí v pěstounské péči do třídního kolektivu?

Aby mohly být stanovené výzkumné otázky náležitě zodpovězeny, bylo potřeba určit vhodnou výzkumnou metodu. Jako konkrétní metodu sběru dat jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor. Dle Hendla (2016) vedení rozhovoru požaduje dovednost, citlivost, koncentraci, interpersonální porozumění a disciplínu. Je třeba dbát na pořadí otázek, formu otázek a obsah. Jako typ interview jsem zvolila polostrukturované interview. Jedná se o nejrozšířenější metodu v rámci rozhovorů, protože je zde možná kombinace nestrukturovaného a plně strukturovaného interview. Výzkumník si vytvoří schéma rozhovoru, které je pro něj závazné, přitom zůstává zachována přirozenost rozhovoru. Běžně je ale možné měnit pořadí otázek, doptávat se, rozvinout téma, abychom maximalizovali využitelnost tohoto rozhovoru. (Miovský, 2006).

Doplňkovou metodou byla analýza dokumentů. Podle Hendla (2008) se za dokumenty považují data, která vznikla v minulosti a byla pořízena někým jiným než výzkumníkem a také pro jiný účel, než jaký má aktuální výzkum“ Jedná se o analýzu úředních dokumentů ze spisové dokumentace ochrany mládeže OM nezletilých dětí a pěstounů, kteří byli zahrnuti do výzkumného vzorku. Díky těmto dokumentům je možné zjistit příčiny a okolnosti, za kterých bylo nutné dané dítě svěřit do pěstounské péče a jsou dalšími cennými zdroji dat o potřebách dítěte a pečujících osob.

6.1.2 Kritéria výběru

V rámci výzkumu byla využita metoda záměrného výzkumu. Jedná se o jednu z nejrozšířenějších metod, kdy se účastníci vyhledávají cíleně na základě určitého kritéria, které výzkumník zvažuje jako relevantní. Výběr je účelový, protože je založen na cílech a poslání studie, na rozdíl od náhodného výběru. Metoda záměrného výzkumu umožňuje výzkumníkovi získat úplnější a hloubkový vhled do daného tématu a umožňuje mu vybrat účastníky, kteří mají větší šanci poskytnout relevantní informace. (Miovský, 2006)

Konkrétně se jedná o:

- pěstouny, kteří mají v péči dítě plnící povinnou školní docházku a pak třídní učitelé těchto dětí.

Další kritéria, která byla pro výzkum stanovena, jsou:

- kombinace zprostředkovaných i nezprostředkovaných pěstounských rodin - tedy v příbuzenském i nepříbuzenském vztahu
- každé dítě navštěvuje jinou základní školu
- zastoupení tříd prvního i druhého stupně.

Všichni participanti byli ženského pohlaví, což nebylo původním záměrem. V dalším textu budu tedy užívat pojmy participantka, pěstounka a třídní učitelka.

6.1.3 Operacionalizace

K hledání odpovědi na hlavní výzkumnou otázku „*Jak jsou zohledňována specifika dětí v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základních školách*“ mi pomohou dílčí výzkumné otázky, které byly stanoveny na základě teoretické části závěrečné práce.

První dílčí výzkumnou otázkou „Jak probíhá výchovně-vzdělávací proces na školách u dětí v pěstounské péči?“ si kladu za cíl zjistit, zda participantů pozorují některá specifika u dětí v pěstounské péči a zda výuka a vzdělání probíhá odlišným způsobem od ostatních dětí.

Druhá dílčí výzkumná otázka zní „Jak probíhá začlenění dětí v pěstounské péči do třídního kolektivu?“ Cílem je zjistit, jak jsou děti v pěstounské péči přijímány v kolektivu třídy.

Cílem třetí dílčí výzkumné otázky „jak probíhá spolupráce mezi školou a rodinou s dítětem v pěstounské péči“ je objasnit, zda spolupráce mezi školou a rodinou s dítětem v pěstounské péči probíhá a v jaké intenzitě a zda se do takové spolupráce zapojují i další organizace.

Většina otázek byla shodně určena pro obě skupiny participantů, tedy pro pěstouny i učitele. Dvě otázky byly vyhrazeny pouze pro učitele a čtyři otázky pouze pro pěstouny.

Operacionalizaci otázek, včetně konkrétních otázek do rozhovoru uvádím v tabulce č. 2 níže.

Tabulka 2 Operacionalizace otázek, Zdroj: vlastní

OPERACIONALIZACE		
HVO: Jak jsou zohledňována specifika dětí v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základních školách?		
DVO	Cíle	Otázky k rozhovoru
Jak probíhá výchovně-vzdělávací proces na školách u dětí v pěstounské péči?	Cíl: zjistit, zda participanti pozorují některá specifika u dětí v pěstounské péči a zda výuka a vzdělání probíhá odlišným způsobem od ostatních dětí.	<ul style="list-style-type: none"> • Jak dané dítě zvládá školní docházku? (oba) • Víte o nějakém výchovném / vzdělávacím problému u dítěte v PP? (oba) • Prošlo dané dítě vyšetřením v pedagogicko – psychologické poradně a má nějaký stupeň podpůrného opatření? (oba) • Řešili jste ve škole problémy výchovného / vzdělávacího charakteru u dítěte v PP? (oba) • Jak je daný problém reflektován během školní výuky? (oba) • Považujete domácí přípravu s dítětem ve Vaší PP za náročnější než u běžných dětí? (pěstoun) • Vnímáte nějaký rozdíl ve vzdělávání /výchově dětí v pěstounské péči a běžných dětí? (oba) • Je pro Vás práce s dětmi v pěstounské péči náročnější než u běžných dětí? (pedagog) • Jsou pro Vaši práci (péči) důležité informace o dítěti v pěstounské péči? (oba)

<p>Jak probíhá začlenění dětí v pěstounské péči do třídního kolektivu?</p>	<p>Cíl: zjistit, jak jsou děti v pěstounské péči přijímány v kolektivu třídy.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Jak vnímáte začlenění dítěte v pěstounské péči do školního kolektivu? (oba) • Promítá se nějakým způsobem téma rodinného zázemí do vztahů se spolužáky? (oba) • Všimáte si nějakých specifik u dětí v PP ve vztahu ke spolužákům? (oba)
<p>Jak probíhá spolupráce mezi školou a rodinou s dítětem v pěstounské péči?</p>	<p>Cíl: zjistit, jakým způsobem a v jaké intenzitě probíhá spolupráce mezi školou a rodinou s dítětem v PP a zda se do takové spolupráce zapojují i další organizace.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zohledňovali jste nějakým způsobem výběr školy pro Vaše dítě v PP? (pěstoun) • Seznámili jste školu před příchodem dítěte do školy se situací, ve které se Vaše rodina nachází? Případně s anamnézou dítěte? (pěstoun) • Probíhá spolupráce mezi rodinou a školou ve větší míře oproti běžným dětem, a jakým způsobem? (oba) • S kým spolupracujete / komunikujete v rámci školy? (oba) • S jakými dalšími institucemi spolupracujete v rámci výchovy dětí v PP? (oba) • Je pro Vás jejich podpora dostatečná? (oba) • Co Vám chybí a co byste ocenili v rámci vzdělávání dětí v PP? (oba) • Setkali jste se při povinných vzděláváních pro pěstouny s tématem školství a dětí v PP? (pěstoun) • Setkali jste se při studiu na VŠ nebo dalším vzděláváním s tématem dětí v náhradní rodinné péči? (učitel)

6.1.4 Realizace a postup sběru dat

Realizace rozhovorů probíhala v březnu a dubnu 2023. V první fázi jsem oslovila kolegyni, která pracuje s rodinami v rámci náhradní rodinné péče, zda by mi vytipovala pěstouny, kteří by mi byli ochotni poskytnout rozhovor. Společně jsme vytipovali 4 rodiny. Díky tomu, že se pěstouni s kolegyní osobně znají a udržují dobré vztahy, neměla jsem problém, aby mě pěstouni pozvali k sobě domů a poskytli mi rozhovor. Dále byly osloveny čtyři třídní učitelky dětí participujících pěstounů, z nichž dvě rozhovor poskytly a dvě rozhovor poskytnout odmítly. Vzhledem k tomu, že výpovědi všech participantů se vesměs shodovaly, otázky byly saturovány, a tak jsem vyhodnotila, že oslovení jiných učitelů by bylo nadbytečné. Navíc, záměrem bylo oslovit přímo třídní učitele vybraných dětí. Rozhovory se nesly v přátelském duchu a měla jsem pocit otevřenosti z obou stran. Svůj výzkum jsem tedy prováděla v místě bydliště pěstounek a ve školách, kde pracují učitelky, které mně poskytly rozhovor. Jednalo se tak o přirozeném prostředí participantů, které i dle Hendla (2005) je považováno za nejvhodnější, z hlediska přesnosti výzkumu. Rozhovory měly délku průměrně 30 min. Účastníkům byla zaručena anonymita předaných informací a s jejich svolením byly rozhovory nahrány na nahrávací zařízení, kdy jim bylo zaručeno smazání nahrávky, jakmile bude přepsána do písemné podoby. Díky zvukovému záznamu je možné se plně soustředit na participanta a není nutné si během rozhovoru dělat poznámky. Rozhovor tak může volně plynout bez přerušování.

Zvukový záznam umožňuje zachytit kvalitu mluveného slova, tedy sílu hlasu, délku pomlky, různé doprovodné zvuky či řečové vady atd. Záznam je nestranný a stihne zachytit vše, co by ručně bylo mnohem náročnější. (Miovský, 2006) Všechny rozhovory jsem následně přepsala do psané formy a vyhodnotila.

6.1.5 Etické aspekty výzkumu

Důležitou součástí výzkumu, ve kterém přichází výzkumník do přímého kontaktu s účastníky neboli participanty a získává od nich osobní informace, jsou etické zásady. Etické zásady jsou klíčové pro kvalitativní výzkum, a proto musí být výzkumník připraven vysvětlit účastníkům výzkumu, co od nich očekává, dále informovat o očekávaném výstupu a zabezpečit ochranu jejich soukromí. Dalšími hledisky je zajištění dobrovolnosti vstupu

účastníků do výzkumu, dále zajištění důvěryhodnosti výzkumníka a poskytnutí jejich souhlasu se záznamem dat. Dle Hendla (2008) mezi etické zásady patří získání informovaného souhlasu, kdy účastník souhlasí s účastí na výzkumu a s nahráváním rozhovoru.

Hendl (2008) dále upozorňuje na emoční bezpečí, neboť při kvalitativním rozhovoru se může naskytnout mnoho příležitostí, kdy se účastník musí vyjádřit k emočně citlivé záležitosti. Příslušné otázky by proto měly být kladeny s předchozí přípravou a vhodnými přechody. Zkušený výzkumník by měl dát účastníkovi příležitost uvolnit se a vysvětlit své pocity. Může být podoba až terapeutického rozhovoru, kdy je léčebným účinkem pro účastníka možnost svěřit se.

Všechny účastníky jsem s etickými aspekty seznámila a od účastníků jsem obdržela informovaný souhlas s rozhovorem a s nahlédnutím do spisu a také s dočasným záznamem rozhovoru. Všichni účastníci byli informováni o cíli výzkumu a byli ubezpečeni o zachování důvěrnosti a anonymizace sdělení. Jednalo se informovaný pasivní souhlas, svobodu odmítnutí a zajištění anonymity. (Hendl, 2008)

Původní audio nahrávky budou uchovány pouze po nezbytně nutnou dobu. K účastníkům jsem přistupovala s respektem k jejich významné práci a s pokorou, neboť jsem si vědoma, že společně se mnou jako výzkumníkem můžeme otevřít citlivá rodinná témata a občas jsme na taková témata narazili.

6.2 Analýza a interpretace získaných dat

Úvodním krokem při analyzování získaných dat jsem vytvořila doslovné přepisy nahrávek jednotlivých rozhovorů do písemné podoby. Jednalo se o doslovnou transkripci očištěnou od dialektu a chyb. Participant vystupoval jako expert. (Hendl, 2008) Jeden z přepisů rozhovorů uvádím v příloze č. 2.

Participantkám jsem přiřadila pro lepší přehlednost označení. Pěstounky byly označeny P1, P2, P3, P4, třídní učitelky dostaly označení U1, U2. Dětem jsem přiřadila pseudonymy Anna, Bára, Cilka a Denis.

Následovala počáteční analýza rozhovorů pomocí podrobného pozorování dle Strausse a Corbina (1999) řádek za řádkem a hledání souvislostí. Zpracování probíhalo

pomocí otevřeného kódování. „Otevřené kódování je v metodě zakotvené teorie analytickým procesem, jímž jsou pojmy identifikovány a rozvíjeny, ve smyslu jejich vlastností a dimenzí. Základní analytické postupy, pomocí nichž se toho dosahuje, jsou: kladení otázek o údajích a zjišťování podobností a rozdílů porovnáváním jednotlivých případů, událostí a jiných výskytů zkoumané ho jevu mezi sebou. Podobné události a případy jsou označeny a seskupeny do kategorií. (Tamtéž, s. 52)

Dále jsem zpracovala do Tabulky č. 5 rodinnou anamnézu dětí, kterou jsem čerpala z rozhovorů a také ze spisové dokumentace nezletilých. V tabulce jsou uvedeny příčiny předání nezletilých do pěstounské péče, informace o biologické rodině a životní anamnéza dětí před příchodem do stávající pěstounské péče. Získané výstupy jsem následně porovnávala a s teoretickou částí práce.

Tabulka 3 Struktura participantů – pěstounky, Zdroj: vlastní

Participant	Druh pěstounské péče	Věk	Jméno dítěte	Věk dítěte	Třída, kterou dítě navštěvuje
P 1	zprostředkovaná	49	Anna	12	6.
P 2	příbuzenská	59	Bára	12	6.
P 3	zprostředkovaná	51	Cilka	8	2.
P 4	zprostředkovaná	47	Denis	7	1.

Tabulka 4 Struktura participantů - třídní učitelky, Zdroj: vlastní

Participant	Jméno dítěte	Délka praxe v letech
Třídní učitelka U 1	Cilka	4
Třídní učitelka U 2	Denis	20

Tabulka 5 Rodinná anamnéza dětí v PP, Zdroj: vlastní

Jméno a datum narození	Biologická rodina a styk	Anamnéza před příchodem do Pěstounské péče	Důvod pro převzetí do Pěstounské péče	Délka pěstounské péče
Anna Narozena: 2011	Otec: neznámý Matka: drogově závislá, opakovaně ve VTOS Styk: neprobíhá	Ve 3 letech předána do ZDVOP, kde byla 1 rok, poté v DD	Zanedbávání ze strany matky Matka žila s nezletilou na ulici	Od: 2017
Bára Narozena: 2011	Otec: neznámý Matka: zemřela, drogová závislost Styk: neprobíhá	Po smrti matky předána do pěstounské péče babičky, u které žily spolu s matkou od 1 roku nezletilé	Úmrtí matky	Od: 2016
Cilka Narozena: 2015	Otec: neznámý Matka: známá, bez prostředků, nejví zájem Styk: neprobíhá	V roce 2020 na základě žádosti matky předána do ZDVOP, po 3 měsících prodlouženo na základě PO a po 1 měsíci postupně předána do stávající PP	Zanedbávání ze strany matky, bydlení v azylových domech, matka neměla finance a stálé bydlení	Od: 2020
Denis Narozen: 2015	Otec: známý, opakovaně ve výkonu trestu Matka: známá,	Po narození ponechán matkou v nemocnici, hospitalizován	Matka po narození nejvíla o nezletilého	Od: 2017

	nejeví zájem Styk: Minimální – s otcem	z důvodu onemocnění do 7. měsíce věku, poté převzatý do péče pěstounky na přechodnou dobu, kde byl v 18. měsíci předán do stávající PP	zájem Otec ve výkonu trestu	
--	--	--	-----------------------------------	--

Interpretace dat jsem rozdělena do tří kapitol podle tří dílčích výzkumných otázek. Každá z nich je zaměřena na vyhodnocení jednotlivých dílčích výzkumných otázek, ve kterých jsou popsány výpovědi respondentů.

DVO 1 má 9 pomocných otázek, DVO 2 má 3 pomocné otázky a DVO 3 má 8 pomocných otázek. Interpretace jednotlivé dílčí otázky je zakončena dílčím závěrem, ze kterého vychází celkový závěr.

6.2.1 DVO1

Cílem dílčí výzkumné otázky č. 1 je zjistit, jak probíhá výchovně-vzdělávací proces na školách u dětí v pěstounské péči? K tomuto účelu sloužilo 9 podotázek, z nichž otázka č. 6 byla určena jen pro pěstouny a otázka č. 8 jen pro učitele.

1. Jak dané dítě zvládá školní docházku?
2. Víte o nějakém výchovném / vzdělávacím problému u dítěte v PP?
3. Prošlo dané dítě vyšetřením v pedagogickopsychologické poradně a má nějaký stupeň podpůrného opatření?
4. Řešili jste ve škole problémy výchovného / vzdělávacího charakteru u dítěte v PP?
5. Jak je daný problém reflektován během školní výuky?

6. Považujete domácí přípravu s dítětem ve Vaší PP za náročnější než u běžných dětí? (pro pěstouny)
7. Vnímáte nějaký rozdíl ve vzdělávání /výchově dětí v pěstounské péči a běžných dětí?
8. Je pro Vás práce s dětmi v pěstounské péči náročnější než u běžných dětí? (pro učitele)
9. Jsou pro Vaši práci (péči) důležité informace o dítěti v pěstounské péči?

Participantky uvedly, že děti zvládají školní docházku bez větších problémů.

P2 uvedla: „Bára zvládá školu na výbornou. Má jedničky a dvojky“. P4 hovořila o přechodu z mateřské školy do základní školy, kdy „...přechod byl těžší. Ze začátku nechtěl moc do školy chodit. Byl to nový kolektiv. Znal jen některé děti. Tyto děti to mají těžší. Hůř snáší změny. Každá změna je pro ně horší než pro ostatní.“

U1 „Ohledně prospěchu si myslím, že jsou oblasti, které jsou těžší ji naučit a doma na ni podle mě nechtějí tolik tlačit. Třeba v matematice poměrně hodně „plave“, má problém při hodinách, dlouho jí trvá, než se rozmyslí a vymyslí výsledek k nějakému příkladu. Zvládá látku, ale na všechno potřebuje víc času.“

U2 také hodnotí školní docházku spíše z pohledu „prvňáčka“, který se se školou musí seznámit, jiná specifika nepozoruje: „Denis zvládá docházku. Je to chytrý kluk. Zvládá to dobře. Pokud máme opis a Denis má dodržet řádky, je to v písance a maminka mu s tím nepomůže, tak je to trochu jinak. Tomu prvňáčkovi je třeba trochu pomoci. Jinak je šikovný. Chápe učivo. Starají se o něj dobře. Trpí dušností, navštěvují i dovolené u moře, aby se mu to zlepšilo. Chodí dobře oblekaný, čistý, včas.“

Děti prošly vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně ani u jednoho z nich vyšetření nepotvrdilo žádné poruchy učení. Pouze u jednoho dítěte bylo diagnostikována nevyhraněnost pravolevé orientace. Ani v současné době nejsou pozorovány projevy poruchy učení. V jednom případě vydala pedagogicko-psychologická poradna doporučení.

U 1: „*Cilka nemá žádné podpůrné opatření, jenom doporučení. Mám pracovat víc na sociálním prostředí, aby víc zapadla do kolektivu. Může třeba hůř snášet, kdyby se jí třeba někdo posmíval...*“

Většinou pěstounky nevidí rozdíl mezi domácí přípravou u dětí v pěstounské péči a dětí z běžných rodin. Vnímají jako náročnější začátky školní docházky, kdy se dítě na školní režim adaptuje, vše je pro ně nové. P2 uvedla: „*Vnučka se učí buď sama, nebo s tou studentkou. Nebo se neučí. Vlastně ani doučování nepotřebuje, to spíš mám pocit, že je to takhle lepší, aby měla možnost, že jí to někdo vysvětlí tak, jak se to dneska děti učí.*“ Pěstounka se v tomto případě necítí dost kompetentní k vysvětlování některých předmětů. Jako důvod uvádí svůj věk. Podle ní se již některé předměty vyučují úplně jinak, nebo je nezná, např. angličtina.

P1 klade na domácí přípravu velký důraz, přesto ji za náročnější ve srovnání s biologickými dětmi nepovažuje. „*Neřekla bych náročnější. Úkoly do školy si plní sama. Já jezdím ve tři, ona jezdí v jednu, takže ona si udělá úkoly nanečisto. Když přijdu domů, tak si to přepíše. Musí si udělat přípravu na druhý den a to jí moc nebaví. Do toho jí musím tlačit, to si sama od sebe neudělá. To mají asi i ostatní děti.*“

Pouze P4 uvedla k domácí přípravě: „*Vlastní syn byl hodně samostatný. S Denisem musím sedět a věnovat se mu. Je to náročnější.*“

Rozdíl v souvislosti s výchovou u dětí v PP pozoruje U1 v oblasti přístupu pěstounky k domácí přípravě. „*Vidím rozdíl v tom, že maminka se na ni snaží jít tak jako opatrně. Se vším. Kdykoliv jsem třeba mamince řekla, že by si měli doma něco procvičovat apod., tak maminka řekne, že na ní nechce úplně tlačit, aby jí třeba dvě hodiny doma s něčím „nedusila“. Má obavu, aby se pak třeba neuzavřela do sebe a aby pak Cilka doma normálně fungovala. Pěstouni jsou oproti „běžným“ rodičům opatrnější. Ale jinak nic zásadního nevidím.*“

Co se týče rozdílů ve výchově a vzdělávání oproti dětem z běžných rodin, uvedly 2 pěstounky problém s přejídáním. Ačkoliv by se tento problém na první dojem nemusel týkat školního prostředí, právě tam může docházet k náročnějším situacím.

P4: „*Denis rád jí, což je taky typické u jiných pěstounských dětí.*“

Pěstounka P1 vzpomněla v této souvislosti i na dobu, kdy si Annu brali do pěstounské péče, a začala navštěvovat mateřskou školku. *„Když jsme si Annu přivezli z dětského domova, tak ve školce jsme řešili přejídání. Děti jsou nedosycené. Neměla záklopku, řešili jsme to ve školce, kdy jsme tam šli jim to vysvětlit. Anna si tam přivlastnila všechno ovoce, které tam bylo na stole pro všechny děti. V první třídě to pak pokračovalo. Přišel mi mail, že máme Anně dávat větší svačiny, že loudí jídlo od dětí. To jsme tam došli a vysvětlili jsme to.“*

Co se týče dalších specifických projevů u dětí v PP, pěstounka P4 pozoruje větší úzkostnost, která se projevuje u chlapce Denise.

P4: *„Je plačtivější. Nemá rád, když se mu něco vytýká. To ho hodně mrzí. Musíme opatrně. Musíme ho chválit, aby mu rostlo sebevědomí. Měl operace střev, měl problémy s pokakáváním. Jezdíme na gastro - vypadá to, že si tím vyžaduje péči - vyžaduje si tu pozornost a péči. Potřebuje se stále ujišťovat, že jsem tu. Na hřišti jsem vždy byla v autě a hlídala jsem ho z povzdálí. Nyní tam byl prvně sám, ale pořád mi volal na mobil. Je tam stále ta obava z opuštění. Chodí stále spát s námi do ložnice. Nechci to lámat. Je to náš rituál. Možná to za 2,3 roky bude jinak.“*

Denis byl do 7 měsíců z důvodu nemoci střev hospitalizován v nemocnici, odkud šel k přechodné pěstounce a následně v 18 ti měsících ke stávající pěstounce.

Pěstounky se vzdělávají v rámci povinných vzdělávání, které jim organizuje jejich doprovodná organizace, buď za řad neziskových organizací, nebo v rámci OSPOD. Pro P1 jsou informace velmi důležité. *„Když se občas s Annou dohadujeme, tak si říkám, jestli to dělám dobře. Když to pak řeším s odborníky, tak mě utvrdí v tom, že ano a případně poradí. S pubertou to bude ještě složitější.“*

Závěr DVO1

Jak probíhá výchovně-vzdělávací proces na školách u dětí v pěstounské péči?

V první dílčí otázce jsem pomocnými otázkami zjišťovala, zda participanté pozorují některá specifika u dětí v pěstounské péči a zda výuka a vzdělání probíhá odlišným způsobem od ostatních dětí. Odpovědi participantek se shodovaly. Všechny děti prošly

vyšetřením v pedagogicko – psychologické poradně a nebyla u nich shledána žádná porucha učení.

Pěstounky nepozorují u svých dětí specifika, která by měla vliv na schopnost vzdělávání. Pěstounky také kladou velký důraz na domácí přípravu, dětem jsou nápomocné. Specifika vidí právě ve větší podpoře při zvládnání domácích úkolů.

Učitelky shodně vypověděly, že nevnímají specifické rozdíly ve vzdělávání těchto konkrétních dětí oproti ostatním dětem ve třídě. Pokud je třeba dítěti například dopomoci nebo látku více vysvětlit, vidí příčinu spíše v tom, že se jedná o první nebo druhou třídu, kdy je běžné, že žák si na školní prostředí a výuku postupně zvyká.

Z rozhovorů byla patrna velká míra empatie ze strany pěstounek, které se dokáží do dané situace dítěte dobře vcítit, být jim oporou a dětem pomoci se zvládnáním stresových situací. V případě potřeby jsou pěstounky rády za možnost získat informace v rámci školení, případně za podporu okolí.

6.2.2 DVO 2

Cílem druhé dílčí výzkumné otázky bylo zjištění, jak probíhá začlenění dětí v pěstounské péči do třídního kolektivu? Zde jsou použity 3 podotázky:

1. Jak vnímáte začlenění dítěte v pěstounské péči do školního kolektivu?
2. Promítá se nějakým způsobem téma rodinného zázemí do vztahů se spolužáky?
3. Všimáte si nějakých specifik u dětí v PP ve vztahu ke spolužákům?

Většina participantek shodně uvedla, že jejich děti nemají problém se vztahy ve třídě ani v jiném kolektivu dětí. Navazují vztahy spontánně a v kolektivu jsou oblíbené. Co se týče informovanosti třídního kolektivu o rodinném zázemí, bylo patrné spíše toto téma neotevírat. Pokud s touto informací nevystoupilo samo dítě, pěstouni ani učitelky toto téma před ostatními neotevřelo. Mladší děti, tedy Cilka a Denis toto téma pravděpodobně ani nevnímají, berou pěstouny jako svoje rodiče. Jedním z důvodů také může být, že u žádných z dětí neprobíhá kontakt s biologickými rodiči.

Problém se začleněním do kolektivu uvedla pouze jedna participantka, pěstounka Anny. Na 1. stupni řešili šikanu, která byla v rámci školy vyšetřena.

P1: *„Vygradovalo to v sebepoškozování. Jezdíme nyní k psychologce, kam si jezdí Anna povídat. Hodně se to zlepšilo. Řešilo se to i se školou. Řešila jsem to s bývalým třídním, který hodně pomohl, zorganizoval společnou schůzku s třídní, výchovnou poradkyní. Potom i schůzku s rodiči těch dětí, kteří Anně ubližovali. Hodně se to zklidnilo.“*

V současné době již takový problém nemají, ovšem dívka má problém s navazováním vztahů se spolužáky i s vrstevníky mimo školu. Problém vidí pěstounka odlišné etnicitě, neboť dívka je romského původu.

P1: *„Kolektiv se stáhl, neubližují jí, ale kamarádit se s ní nechtějí. Anna cítí, že jí nic špatného nedělají, ale zároveň ji ani neberou jako kamarádku. Kolektiv je špatný vůči ní, nefunguje. Jako mámu mě to mrzí. Mrzí mě to kvůli ní. Ona tím trpí, to je na ní vidět. Vloni byli na cyklokurzu se školou, letos měli jet na hory. Má problém s takovými výlety. Holky s ní nechtějí být. Udělají si čtveřice nebo jiné skupiny a jí na pokoji mít nechtějí. Obrečela jsem, když odjížděli na ten cyklokurz, protože seděla v autobuse sama. Na ty hory nechtěla kvůli sněhu a taky řekla, že by ani neměla na tom pokoji s kým být.“* Můžeme tedy mluvit o sociokulturním handicapu dle Sychrové (2015), dívce mohou být připisovány určitá stereotypní chování, ačkoli by se dalo říct, že co se týče prospěchu, je ve třídě premiantkou.

Paní učitelka U1 popsala situaci u Cilky, jejíž situace byla ovšem ovlivněna přestupem z jiné školy, kdy Cilka navštěvovala první třídu v jiné škole a z důvodu stěhování rodiny do jiné obce pak nastoupila do druhé třídy ve škole stávající.

„Je to moc hezká holka, takže i kdyby nezapadla mezi holky, tak kluci ji mezi sebe vezmou. Podle mě ale zapadla dobře. Je tedy asi víc upnutá na kluka, se kterým sedí v lavici. On je také spíš uzavřenější, takže si rozumějí, navíc spolu nastoupili do druhé třídy. Ze začátku byla ostýchavá, nechtěla moc mezi holky, protože se asi bála, co by jí holky udělaly (to je ale jen můj dojem). Asi třeba po měsíci, po dvou se rozkoukala. To ale může být i tím přechodem, že se s dětmi neznala z první třídy. Děti se mezi sebou znaly, ale

ona přišla do úplně nového kolektivu. Toto ale nevidím jako problém ve spojení s PP, ale spíš to přičítám tomu přechodu. Kdyby tady měla kamarádky z první třídy, tak si myslím, že spolu fungují úplně normálně.“

Co se týče tématu rodinného zázemí u dětí v pěstounské péči, o Anně a Báře vědí ostatní spolužáci, že jsou v pěstounské péči. O Cilce a Denisovi se ve škole na toto téma nebavili, dané děti ani tuto situaci nevnímají, považují pěstouny více méně za svoje, protože ke kontaktu s biologickými rodiči nedochází. Obecně z rozhovorů vyplynulo, že téma náhradní rodinné péče je velice citlivé jak pro pěstounky, tak pro učitelky. Spíše mají tendenci na téma rodinných vztahů nebýt tolik otevřené. Ani učitelky s dětmi toto téma ve škole neprobíraly.

Závěr DVO 2

Jak probíhá začlenění dětí v pěstounské péči do třídního kolektivu?

Cílem druhé dílčí výzkumné otázky bylo zjistit, jak jsou děti v pěstounské péči přijímány v kolektivu třídy. Z výpovědí tří pěstounek i učitelek vyplynulo, že děti nemají problém s navazováním kontaktů, mají kamarády, v kolektivu nepozorují specifické projevy.

Z výpovědi jedné pěstounky vyplynulo v minulosti řešení šikany. Dívka se nikdy netajila tím, že pochází z pěstounské rodiny. Vzhledem k tomu, že je jiného etnika, je to patrné „na první pohled“. Škola v tomto případě šikanu ošetřila, ovšem pěstounka stále pozoruje, že dívka mezi vrstevníky nezapadá, ostatní se jí spíše straní.

Téma náhradní rodinné péče se ve třídě neotevíralo, toto téma je bráno za citlivé.

Všechny pěstounky podporují děti v domácí přípravě, co se týče vzdělávání, ale začleňování dětí do třídního kolektivu a práce se třídou je zase úkolem pedagogů ve škole.

6.2.3 DVO 3

Cílem třetí výzkumné otázky bylo zjistit, jakým způsobem a v jaké intenzitě probíhá spolupráce mezi školou a rodinou s dítětem v PP a zda se do takové spolupráce

zapojují i další organizace. Ke zjištění sloužilo 9 podotázek, z nichž otázky 1, 2 a 8 byly určeny jen pro pěstounky a otázka č. 9 jen pro učitele.

1. Zohledňovali jste nějakým způsobem výběr školy pro Vaše dítě v PP? (pěstoun)
2. Seznámili jste školu před příchodem dítěte do školy se situací, ve které se Vaše rodina nachází? Případně s anamnézou dítěte? (pěstoun)
3. Probíhá spolupráce mezi rodinou a školou ve větší míře oproti běžným dětem, a jakým způsobem? (oba)
4. S kým spolupracujete / komunikujete v rámci školy? (oba)
5. S jakými dalšími institucemi spolupracujete v rámci výchovy dětí v PP? (oba)
6. Je pro Vás jejich podpora dostatečná? (oba)
7. Co Vám chybí a co byste ocenili v rámci vzdělávání dětí v PP? (oba)
8. Setkali jste se při povinných vzděláváních pro pěstouny s tématem školství a dětí v PP? (pěstoun)
9. Setkali jste se při studiu na VŠ nebo dalším vzděláváním s tématem dětí v náhradní rodinné péči? (učitel)

Pěstouni vybírali školu především podle místa bydliště, případně podle toho, kam se hlásili ostatní spolužáci z mateřské školy.

P2: „Školu jsme vybírali s ohledem na vrstevníky, kteří chodili s Bárrou do školky. Měli fajn kolektiv, takže jsme se s rodiči domlouvali na výběru školy, aby děti zůstaly pohromadě.“

Jiný důvod se v rozhovorech nevyskytnul. Všechny pěstounky také před nebo při nástupu dítěte do školy informovali třídní učitelku o jejich rodinných poměrech a stručně nastínily anamnézu dítěte. Problém nastal u jedné pěstounky – babičky - během přechodu z prvního stupně na druhý, kdy pravděpodobně nedošlo k předání informací mezi ostatními učiteli, kdy na druhém stupni se již učitelé v rámci předmětů střídají.

P2: „Báru jsem si k sobě brala po smrti její maminky, tedy moje dcery. Stalo se to, když už vnučka chodila do školky, takže to ostatní děti ve školce věděly. Nebyl důvod cokoliv tajit. Trochu mi vadí, že to ve škole neřeší. V 1. - 5. třídě měli jednu učitelku, která

to věděla. Teď přešla vnučka na druhý stupeň a naráží na to, že učitelé neví, jak to je. Pak dochází k situacím, kdy ve škole komentují např. „, dnes přišla na třídní schůzky babička a příště už ale přijde maminka“ nebo když mi napíše sdělení, „Vaše dcera“ Tohle mi fakt vadí, jsem na to citlivá, nedokážu pochopit, že si v dokumentaci dcery nepřečtou, jak to je. Přitom je na stejné škole od první třídy a předpokládala bych, že si takovou informaci mezi sebou učitelé předají.“

Z rozhovorů s učitelkami vyplývá, že jsou připravené na intenzivnější spolupráci, pokud by nastaly nějaké výchovné nebo vzdělávací problémy. Vzhledem k tomu, že v těchto případech se problémy neukazují, probíhá spolupráce ve stejné míře, jako s ostatními rodiči. Nechtějí vytvářet problémy tam, kde nejsou. Shodly se, že pokud by od pěstounů nevěděly, že se jedná o dítě v pěstounské péči, ani by je to nenapadlo.

U 1: *„Asi bych řešila intenzivnější spolupráci, pokud by Cilka nezapadala do kolektivu nebo měla nějaké problémy s ostatními. Ale protože funguje naprosto normálně, pak nemám důvod to řešit. Případné problémy řešíme na třídních schůzkách, které probíhají formou konzultací. Máme s rodiči WhatsAppovou skupinu, kdy maminka (pěstounka) mi občas napíše zvlášť a řeší něco jenom se mnou, ale není to nic zásadního. Neřekla bych, že je pěstounka aktivnější než jiní rodiče.“*

Pěstounky komunikují s jejich třídní učitelkou, další zapojené zaměstnance uvedla P2, která zároveň poukázala na špatnou komunikaci. *„Nejčastěji komunikuji se sekretářkou nebo paní zástupkyní ředitele. Jednou jsem byla rozčilená a chtěla jsem komunikovat přímo s ředitelem, ale vnučka mě od toho odradila. Nechtěla jsem jí dělat problémy, tak jsem za ředitelem nešla. S třídní učitelkou to nefunguje. Do 5. třídy měli fajn učitelku, s tou se dalo komunikovat. S psychologkou ani výchovnou poradkyní nekomunikuji, myslím, že tam ani nikdo není... Chybí mi konzultace s učitelem. Chtěla bych se zeptat na spoustu věcí, ale nemám moc prostoru. Třídní schůzky probíhají hromadně, do třídy přijde učitel a obchází rodiče. Dozví se jenom, že je všechno dobrý, ale není tu prostor pro nějaké detailnější informace, které by mě zajímaly.“* Naopak si chválí spolupráci s doprovodnou organizací, se kterou jsou v pravidelném kontaktu, pracovnice si na pěstounku vyhradí čas a jsou i v telefonickém kontaktu.

Z rozhovorů dále vyplynula absence tématu náhradní rodinné péče ve třídě. Pěstounka P4 uvedla, že by uvítala práci se třídou na téma pěstounství nebo náhradní rodinné péče obecně, proč to tak je, jak taková rodina funguje apod.

Závěr DVO 3

Jak probíhá spolupráce mezi školou a rodinou s dítětem v pěstounské péči?

Cílem třetí výzkumné otázky bylo zjistit, jakým způsobem a v jaké intenzitě probíhá spolupráce mezi školou a rodinou s dítětem v PP a zda se do takové spolupráce zapojují i další organizace.

Pěstounky informovaly třídní učitele na začátku nebo před začátkem školní docházky své třídní učitele o rodinné situaci dítěte, tedy že je v pěstounské péči. Intenzivnější spolupráce mezi školou a rodinou neprobíhá, učitelky jsou připravené na intenzivnější spolupráci, pokud by nastaly nějaké výchovné nebo vzdělávací problémy.

Z rozhovorů vyplynulo, že některé rodiny o větší spolupráci zájem nemají, jedna pěstounka by více podpory ocenila, ale dle jejího názoru škola nemá na větší komunikaci kapacitu.

Z rozhovorů dále vyplynula absence tématu náhradní rodinné péče na školách. Otevření tématu by mohlo pomoci dětem, které v náhradní rodině jsou a jako osvětová činnost i pro vysvětlení úlohy pěstounů a její podpory. Osvětlení problematiky náhradního rodičovství a možných specifík u dětí v náhradní rodinné péči by přispělo také k širšímu povědomí pedagogů o této problematice.

Spolupráce mezi pěstouny a jejich doprovodnými organizacemi funguje podle pěstounů dobře a pravidelně. Organizace se školami propojeny nejsou.

6.3 Shrnutí a Diskuse

K hledání odpovědi na hlavní výzkumnou otázku „*Jak jsou zohledňována specifika dětí v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základních školách*“ sloužily dílčí výzkumné otázky, které byly stanoveny na základě teoretické části závěrečné práce. Zjišťovala jsem, zda participanti pozorují některá specifika u dětí v pěstounské péči a zda výuka a vzdělávání probíhá odlišným způsobem od ostatních dětí. Dále jak jsou děti v pěstounské péči přijímány v kolektivu třídy a zda spolupráce mezi školou a rodinou s dítětem v pěstounské péči probíhá a v jaké intenzitě a zda se do takové spolupráce zapojují i další organizace.

Potvrzuje se nám, že pěstounská péče má svoji nezastupitelnou roli. Bezpodmínečné přijetí dítěte takového jaké je, má prokazatelně příznivý vliv na vývoj dítěte a dokáže hojit rány, které si v minulosti mohlo prožít. Život dítěte v náhradní rodinné péči má tedy význam pro jeho příznivý psychický a fyzický vývoj jako takový. Ukazuje se také, že péče náhradních rodin se projevuje i ve školní úspěšnosti. Z rozhovoru vyplynulo, že participantky kladou velký důraz na vzdělávání dítěte. Pravidelně se s ním připravují do školy, komunikují s třídní učitelkou, případně dalšími pedagogy. Děti nemají problém se zvládnutím běžné školní výuky a nevyskytují se u nich ani výrazné výchovné problémy.

Druhou a neméně důležitou stránkou jsou vztahy ve třídě. Zdravé klima třídy a školy působí kladně na emoce dítěte a má tak pozitivní vliv i na učení. Pěstounky, ač by chtěly, do vztahů ve třídě nemohou zasahovat, tato práce je úkolem pedagogů ve škole.

Základní školy nevytvářejí žádné speciální programy pro děti v náhradní rodinné péči. Dětem je nabízena dostupná pedagogicko-psychologická pomoc, často pak ve spolupráci s pedagogicko-psychologickou poradnou. V našem případě se týká především dětí, které lze označit za děti se specifickými vzdělávacími potřebami. Dále mohou náhradní rodiny využít veškeré služby poskytované školami v rámci mimoškolních aktivit, doučování ve škole atd. Sychrová (2009)

Pěstounské rodiny se mohou také obracet na školní psychology nebo sociální pedagogy, pokud na škole jsou. Vzhledem k objemu práce učitele se jeví pozice sociálního

pedagoga jako možné řešení díky propojení vzdělávání a sociální práce ve škole. Sociální pedagog zná problematiku náhradní rodinné péče a mohl by tak být nápomocen dítěti, učiteli i sociálnímu pracovníkovi, který s rodinou spolupracuje. Mohl by fungovat i jako mediátor pro komunikaci mezi školou a pěstouny, pokud by to daná situace vyžadovala.

V rámci svého výzkumu jsem nenarazila na výrazné vzdělávací nebo výchovné problémy dětí. Dle Sychrové (2009) žák z náhradní rodiny nemusí vykazovat žádné problematické tendence v prostředí školy a škola je pro dítě místem stability a podporujícího prostředí. Na druhou stranu je možné sledovat i opačné situace, kdy zproblematizování samotného dítěte (rodiny) může vést až k nestandardním řešením ze strany školy či náhradní rodiny. Hledání dialogu mezi náhradní rodinou a školou je předpokladem pro vytvoření výchovného partnerství v rámci společné strategie vyjednávání.

Podobný výzkum realizovala například Verřlová (2015) ve své diplomové práci zaměřené na projevy dětí v náhradní rodinné péči v prostředí prvního stupně základní školy. Z realizovaných rozhovorů s pedagožkami vzešel nedostatek znalostí o problematice poruchy attachmentu, pedagožky popisovaly jako velmi problematickou oblast vztahů dětí jak ke spolužákům, tak k pedagogům. Dále doporučuje, *„aby se tomuto tématu věnovala větší pozornost při přípravě pedagogických pracovníků, ať už na pedagogických fakultách, tak v dalším vzdělávání.“* (Verřlová, 2015. s 70)

K podobným výstupům ve své diplomové práci dospěla také Komárková (2019), která navrhuje *„zařazení tématu specifik vzdělávání dětí v pěstounské péči, pěstounství, rané deprivace a specifik výchovy dětí v pěstounské péči do osnov vzdělávání budoucích pedagogů. A to buď jako samostatný seminář nebo jako součást již vyučovaných předmětů. Vhodná forma by byla kromě přednášky beseda s pěstouny, workshop nebo zážitkový seminář.“* (Komárková, 2019, s. 56)

Verřlová a Komárková doporučují metodické vedení pedagogů, aby specifika dětí byla zohledňována, pro optimální začleňování dětí do kolektivu a spolupráci s pěstouny. (Verřlová, 2015, Komárková, 2019)

Téma náhradní rodinné péče se ve třídách neotevíralo, toto téma je pro pěstounky i učitelky citlivé. Potvrzuje se tak tvrzení Sychrové (2009), která uvádí, že na rozdíl od

zkušeností ze zahraničí se náhradní rodičovství v České republice považuje mnohem více za soukromou záležitost, učitelé mnohdy ani netuší, že jejich žák pochází z náhradní rodiny. Často se skutečnost sdělí až při řešení závažnějších výchovných nebo vzdělávacích problémů.

Všechny pěstounky podporují děti v domácí přípravě, co se týče vzdělávání, ovšem začleňování dětí do třídního kolektivu a práce se třídou je zase úkolem pedagogů ve škole. Jako jedním z možných řešení se nabízí osvětové besedy dle Talpy (2019) ve smyslu specifík náhradní rodinné péče, jako jsou obecné důvody, proč jsou děti do náhradních rodin umisťovány, potřeby těchto dětí, práva a povinnosti pěstounů a biologických rodičů vůči dětem a také např. vůči škole apod. Přínosem osvětových besed na základních i středních školách je zvýšení povědomí pedagogů o problematice ohrožených dětí obecně, o možnostech včasného rozpoznání ohrožení dítěte, plnění zákonné oznamovací povinnosti apod. Povědomí o náhradní rodinné péči by mohlo přispět také ke zvýšení zájemců o náhradní rodičovství.

Další podporou pro pedagogy je nově vzniklý projekt Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy ve spolupráci se zapsaným spolkem Barevný svět dětí. „Domů nevidíš“, který poskytuje mimo jiné také plán pomoci dítěti v náhradní rodinné péči. Učitele provádí krok po kroku různými situacemi, se kterými se u žáků mohou setkat. (Domů nevidíš, 2023)

Doporučení pro praxi:

- Nastavení spolupráce všech podporujících aktérů v rámci pěstounské péče – pěstouni, učitelé, klíčoví pracovníci, OSPOD
- Osvětová činnost – informování žáků i pedagogů o problematice náhradní rodinné péče
- Metodická podpora učitelů – jak přistupovat k dítěti v náhradní rodinné péči
- Sociální pedagog na školách – odborník na sociální problematiku, možný mediátor mezi dítětem, spolužáky, učitelem, pěstouny

7 Závěr

Diplomová práce se věnovala tématu *Specifika práce s dětmi během výchovně vzdělávacího procesu na základní škole. Cílem práce bylo zjistit, jak jsou zohledňována specifika dětí v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základních školách.*

Teoretická část je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola popisuje systém náhradní rodinné péče, druhá kapitola popisuje pěstounství v České republice. Třetí kapitola je zaměřena na dítě v pěstounské péči a na jeho možné specifické projevy a čtvrtá kapitola je zaměřena na problematiku výchovy a vzdělávání dětí v pěstounské péči. Teoretické poznatky jsem čerpala především z dostupné literatury a odborných publikací. Zdroje k problematice vzdělávání dětí v pěstounské nebo náhradní rodinné péči byly pro mě hůře dohledatelné.

Výzkumná část navazuje na teoretickou část. Cílem výzkumné části je zjistit, jak jsou zohledňována specifika dětí v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základních školách. V rámci výzkumu jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii a jako přístup jsem zvolila případovou studii. Metodou sběru dat byly polostrukturované rozhovory s pěstouny z řad příbuzných i zprostředkovaných pěstounů a dále s učiteli dětí těchto pěstounů. Získaná data jsem následně zpracovala pomocí doslovné transkripce a dále je analyzovala otevřeným kódováním. Jako doplňkovou metodu jsem zvolila analýzu spisové dokumentace.

Opět se potvrzuje, že pokud děti z vážných důvodů nemohou vyrůstat u svých rodičů, ideálním řešením situace těchto dětí je náhradní rodinná péče a pěstounská péče, která má svoji nezastupitelnou roli. Z rozhovorů vyplynulo, že participantky kladou velký důraz na vzdělávání dítěte. Pravidelně se s nimi do školy připravují a komunikují s třídní učitelkou a dalšími pedagogy. Pěstouni mají zájem na tom, aby jejich děti byly přijímané svými vrstevníky. Učitelé pracují s dětmi z pěstounských rodin jako s celou třídou, nehledají problémy tam, kde nejsou. Výzvou zůstává vysvětlování problematiky náhradní rodinné péče spolužákům, které se jak učitelé, tak i pěstouni spíše vyhýbají, neboť toto téma považují za citlivé. Děti oslovených pěstounek nemají potíže se zvládnutím běžné školní výuky a nevyskytují se u nich ani výrazné výchovné problémy. Život dítěte v náhradní

rodinné péči má význam pro jeho příznivý psychický a fyzický vývoj a ukazuje se, že péče náhradních rodin se projevuje také ve školní úspěšnosti.

Přestože jsem během výzkumu nenarazila na výraznější specifika dětí během výchovy a vzdělávání, mohou být výstupy této práce návodem pro kolegy jak z řad učitelů, sociálních pedagogů a dalších pracovníků, například v doprovázejících organizacích. Pokud by děti, se kterými se v rámci své profese setkávají, projevovaly určitá specifika, mohou vysledovat možné příčiny a zajistit jim profesionální přístup, aby jejich potřeby byly včas saturovány, byla jim poskytnuta podpora a došlo tak k zajištění optimálního vzdělávacího prostředí. Všem pěstounským rodinám bych chtěla popřát podporu okolí jak profesionální, tak lidskou.

Seznam použité literatury:

1. *Analýza fungování institutu dohod o výkonu pěstounské péče v ČR* [online]. Ostrava: SocioFactor s.r.o, 2015 [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Analyza_vykon_PP.pdf/1f1130cd-6062-b4d0-8b09-58fe3de6112e
2. BRUECKMANN, Autumn, *The educational experience of children in foster care*. [online]. 2023 [cit. 2023-04-10]. Doctor of Education (Ed.D). Dostupné z: <https://firescholars.seu.edu/coe/139>
3. BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Lucie VRÁNOVÁ a Jana FRANTÍKOVÁ. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-01-2.
4. BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Jana FRANTÍKOVÁ a Martina VANČÁKOVÁ. *Průvodce náhradní rodinnou péčí*. Čtvrté. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 2009.
5. BUBLEOVÁ, Věduna, Jana FRANTÍKOVÁ a Fili VYSKOČIL. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Čtvrté. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, spolek, 2018. ISBN 978-80-87455-30-2.
6. DOLEŽALOVÁ, Pavla, Barbora ORLÍKOVÁ, Ladislav KÁŽMÉR, Barbora DRBOHLAVOVÁ a Ladislav CSÉMY. *Trauma v dětství a adolescenci: průvodce pro pedagogy*. Klecany: Národní ústav duševního zdraví, 2017. ISBN 978-80-87142-32-5.
7. *Domů nevidíš* [online]. Praha, c2023 [cit. 2023-05-08]. Dostupné z: <https://domunevidis.cz/>
8. *Educational outcomes of children impacted by foster care in Washington state* [online]. Washington: Partnersforourchildren, 2020 [cit. 2023-04-01]. Dostupné z:

<https://partnersforourchildren.org/sites/default/files/WA%20Foster%20Care%20Education%20Outcomes%20Report%20final.pdf>

9. FELCMANOVÁ, Lenka, Lenka HEČKOVÁ, Lucie MYŠKOVÁ, et al. *Přístupy k náročnému chování dětí a žáků ve školách a školských zařízeních a možnosti jeho řešení: metodické doporučení*. Praha: Česká školní inspekce, [2021]. ISBN 978-80-88087-55-7.
10. *Formy náhradní rodinné péče*. Www.mpsv.cz [online]. 1. 2. 2023 [cit. 2023-03-2]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>
11. HANUŠOVÁ, Ludmila a Lenka HANOUSKOVÁ. *Specifika vzdělávání pěstounů z řad příbuzných* [online]. Říčany: Rozum a Cit, 2017 [cit. 2023-04-15]. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2019/05/RaC-Specifika-vzdelavani2017.pdf>
12. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
13. JEŽKOVÁ, Zuzana a Ria ČERNÁ. *Attachment: o důležitosti citového pouta v životě, o jeho poruchách a léčení*. In: <https://sancedetem.cz/> [online]. 14. 03. 2023 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/attachment-o-dulezitosti-citoveho-pouta-v-zivote-o-jeho-poruchach-leceni#vznik-teorie-attachmentu>
14. *Klima školy má zásadní vliv na to, jak se děti učí*. <https://eduzin.cz> [online]. 2. 5. 2013 [cit. 2023-05-03]. Dostupné z: <https://eduzin.cz/wp/2013/05/02/klima-skoly-ma-zasadni-vliv-na-to-jak-se-deti-uci/>
15. KLIMEŠ, Jeroným. *Budování identity dítěte*. Praha: Rozum a Cit, 2008. [online]. [cit. 20. 03. 2023]. Dostupné z: <http://www.klimes.us/mojeprace/identita.pdf>
16. KOMÁRKOVÁ, Vendula. *Specifika práce pedagoga s dětmi v pěstounské péči*. Olomouc, 2019. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra antropologie a zdravotní vědy. Vedoucí práce Kristýna Tománková.

17. KOVAŘOVICOVÁ, Jana. *Problémy ve vytváření jistého a bezpečného attachmentu, možnosti terapie a léčivé rodičovství*. Praha: ATTA, 2021.
18. KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
19. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
20. LEE, Hyunji, RAUKTIS, Mary E., MULZET, Morgan et al. *A Mixed-Methods Study Exploring the Educational Experiences of Foster Youth and Foster Parents During COVID-19* [online], 2023 [cit. 2023-04-10]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10560-023-00922-3>
21. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 98 s. Praha: Portál, 1994. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-85282-83-6.
22. *Metodika doprovázení pěstounských rodin* [online]. Brno: Sdružení pěstounských rodin, 2019 [cit. 2023-04-12]. Dostupné z: <https://www.pestouni.cz/wp-content/uploads/2019/05/Metodika-doprov%C3%A1zen%C3%AD-p%C4%9Bstounsk%C3%BDch-rodin.pdf>
23. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 8024713624.
24. *Může se stát pěstounem?: Manuál pro pracovníky úřadu práce*. Praha: Nadační fond J&T, 2014.
25. *Odměna pěstouna: Dávky pěstounské péče*. Wwww.uradprace.cz [online]. 13. 3. 2023 [cit. 2023-04-10]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/odmena-pestouna1>

26. PEMOVÁ, Terezie, Radek PTÁČEK a Miloslav MACELA. *Hlas dítěte v náhradní rodinné péči a jak mu naslouchat*. Praha: Kruh rodiny, o.p.s. ve spolupráci s Nadačním fondem J&T, 2015. ISBN 978-80-87066-05-8.
27. *Právní a finanční aspekty doprovázení pěstounských rodin* [online]. Nadační fond J&T, 2014 [cit. 2023-04-15]. Dostupné z: <https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2017/03/pravni-a-financni-aspekty-doprovazeni.pdf>
28. *Předávání informací, jak přijmout a přistupovat k dítěti, které přichází do pěstounské péče a bude navštěvovat školská zařízení*. Jeseník, 2020.
29. SCHOOLER, Jayne a Jiří KOVAŘÍK. *Adopce: vztah založený na slibu: užitečné rady a postřehy pro adoptivní rodiče a pěstouny*. Praha: Návrat domů, 2002. ISBN 80-7255-066-7.
30. SLÁDEKOVÁ, Elena. *Školák v náhradnej rodine*. Bratislava: Návrat, 2005. ISBN 80-969446-2-2.
31. STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-x.
32. SUCHÁNKOVÁ, Petra. *Maminek není nikdy dost: strasti a slasti pěstounské péče*. Praha: Fortuna Libri, 2022. ISBN 978-80-7546-393-7.
33. SYCHROVÁ, Adriana. *Podpora vzdělávání dětí v náhradní rodinné péči - inspirativní pohled na zahraniční projekty*. 2009. e-Pedagogium, 9 (2), 92-100
34. SYCHROVÁ, Adriana. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Vydání I. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2015. ISBN 978-80-7395-955-5.

35. TALPA, Lukáš. *Metodika realizace besed na základních a středních školách k tématu náhradní rodinné péče* [online]. 2019 [cit. 2023-04-08]. Dostupné z: https://www.knihovnanrp.cz/wp-content/uploads/2019/08/Metodika-realizace-besed-na-ZS_final.pdf
36. TOPINKA, Daniel. *Zpráva o příčinách umístování dětí mimo vlastní rodinu z perspektivy orgánů sociálně-právní ochrany dětí: Česká republika – Ministerstvo práce a sociálních věc*. Praha: ScioFaktor s.r.o, 2017.
37. *Triada poradenské centrum* [online]. c2023 [cit. 2023-04-15]. Dostupné z: <https://www.triada-centrum.cz/pestounska-pece/pestounska-pece>
38. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2012. ISBN isbn978-80-87455-14-2.
39. VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.
40. VÁVROVÁ, Alena. *Shrnutí problematických míst v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a náhradní rodinné péče*. Praha: STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek, 2020.
41. VERFLOVÁ, Hana. *Specifické potřeby dětí v náhradní rodinné péči na základní škole* [online]. Brno, 2015 [cit. 2023-04-10]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/b191my/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Věra Vojtová, Ph.D.
42. VRTBOVSKÁ, Petra. *O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí: attachment, poruchy attachmentu a léčení*. Tišnov: Scan, 2010. ISBN 978-80-86620-20-6.
43. WINNETTE, Petra. *Co to je attachment?* NATAMA Publishing. 2018. [online]. [cit. 20. 03. 2023]. ISBN 978-80-907023-1-8. Dostupné

z: <https://www.natama.cz/userfiles/page/294/b017b7e565b001d8845b99a92986ed15.pdf>

44. UHLÍŘOVÁ, Veronika a kol. *Dítě ve výchově příbuzných*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2010.
45. ZEZULOVÁ, Dagmar. *Integrované pobyty pro děti z pěstounských rodin: práce s dětmi s raným traumatem na integrovaných pobytech: odborná metodika pro pracovníky doprovázejících organizací pověřených k výkonu SPOD*. [Litomyšl]: H.R.G. spol. s r.o., 2018. ISBN 978-80-907339-8-5.
46. ZEZULOVÁ, Dagmar. *Domov je místo, odkud tě nevyhodí --ani když vyrosteš*. 2., dopl. vyd. Praha: Smart Press, 2012. ISBN 978-80-87049-50-1.

Legislativní dokumenty

47. Vyhláška č. 147/2011 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných
48. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
49. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdější předpisů
50. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

Seznam zkratk

DD	Dětský domov
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OM	Ochrana mládeže
OSPOD	Orgán sociálně – právní ochrany dětí
PP	Pěstounská péče
SPOD	Sociálně – právní ochrana dětí
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody
ZDVOP	Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Seznam tabulek

Tabulka 1, Zdroj: MPSV	- 15 -
Tabulka 2 Operacionalizace otázek, Zdroj: vlastní	- 45 -
Tabulka 3 Struktura participantů – pěstounky, Zdroj: vlastní	- 49 -
Tabulka 4 Struktura participantů - třídní učitelky, Zdroj: vlastní.....	- 49 -
Tabulka 5 Rodinná anamnéza dětí v PP, Zdroj: vlastní.....	- 50 -

Seznam příloh

Příloha 1 – Otázky k rozhovorům

Příloha 2 – Přepis rozhovoru U1

Příloha 3 – Informovaný souhlas

Příloha 1 Otázky k rozhovorům

- Úvodní údaje
- Věk participanta / délka praxe
- Věk dítěte v PP
- Třída ZŠ

DVO 1: Jak probíhá výchovně-vzdělávací proces na školách u dětí v pěstounské péči?

1. Jak dané dítě zvládá školní docházku?
2. Víte o nějakém výchovném / vzdělávacím problému u dítěte v PP?
3. Prošlo dané dítě vyšetřením v pedagogicko-psychologické poradně a má nějaký stupeň podpůrného opatření?
4. Řešili jste ve škole problémy výchovného / vzdělávacího charakteru u dítěte v PP?
5. Jak je daný problém reflektován během školní výuky?
6. Považujete domácí přípravu s dítětem ve Vaší PP za náročnější než u běžných dětí? (jen pro pěstouny)
7. Vnímáte nějaký rozdíl ve vzdělávání / výchově dětí v pěstounské péči a běžných dětí?
8. Je pro Vás práce s dětmi v pěstounské péči náročnější než u běžných dětí? (jen pro učitele)
9. Jsou pro Vaši práci (péči) důležité informace o dítěti v pěstounské péči?

DVO 2: Jak probíhá začlenění dětí v pěstounské péči do třídního kolektivu?

10. Jak vnímáte začlenění dítěte v pěstounské péči do školního kolektivu?
11. Promítá se nějakým způsobem téma rodinného zázemí do vztahů se spolužáky?
12. Všímate si nějakých specifik u dětí v PP ve vztahu ke spolužákům?

DVO 3: Jak probíhá spolupráce mezi školou a rodinou s dítětem v pěstounské péči?

13. Zohledňovali jste nějakým způsobem výběr školy pro Vaše dítě v PP? (jen pro pěstouny)
14. Seznámili jste školu před příchodem dítěte do školy se situací, ve které se Vaše rodina nachází? Případně s anamnézou dítěte? (jen pro pěstouny)

15. Probíhá spolupráce mezi rodinou a školou ve větší míře oproti běžným dětem, a jakým způsobem?
16. S kým spolupracujete / komunikujete v rámci školy?
17. S jakými dalšími institucemi spolupracujete v rámci výchovy dětí v PP?
18. Je pro Vás jejich podpora dostatečná?
19. Co Vám chybí a co byste ocenili v rámci vzdělávání dětí v PP?
20. Setkali jste se při povinných vzděláváních pro pěstouny s tématem školství a dětí v PP? (jen pro pěstouny)
21. Setkali jste se při studiu na VŠ nebo dalším vzděláváním s tématem dětí v náhradní rodinné péči? (jen pro učitele)

Příloha 2 Přepis rozhovoru U1

Úvodní údaje

- Věk participanta / délka praxe 4 roky
- Věk dítěte v PP 8
- Třída ZŠ 2.

1. Jak dané dítě zvládá školní docházku?

Mezery v docházce nemá, dochází pravidelně. Nepozoruji ani, že by měla nějaká traumata, kdyby třeba při nějaké problémové situaci musela zůstat potom doma. To určitě ne. Ohledně prospěchu si myslím, že jsou oblasti, které jsou těžší ji naučit a doma na ni podle mě nechtějí tolik tlačit. Třeba v matematice poměrně hodně „plave“, má problém při hodinách, dlouho jí trvá, než se rozmyslí a vymyslí výsledek k nějakému příkladu. Všimla jsem si, že i raději opisuje od spolužáků. Má vedle sebe chlapečka, kterému matematika jde. Tak aby nemusela dlouho přemýšlet, raději to opíše. Zvládá látku, ale na všechno potřebuje víc času.

2. Víte o nějakém výchovném / vzdělávacím problému u dítěte v PP?

Nevím, nezaznamenala jsem. Vím jenom, že dřív nechtěla jezdit v autě. Měla nějaké takové trauma, zřejmě si to spojovala s tím, že jí maminka odvezla do dětského domova autem. Asi pak měla zafixované, že auto je špatně, že by opět mohla nastat situace, kterou si nepřeje.

3. Prošlo dané dítě vyšetřením v pedagogicko-psychologické poradně a má nějaký stupeň podpůrného opatření?

Ano, v pedagogicko-psychologické poradně vyšetřená byla. Nemá žádné podpůrné opatření, jenom doporučení. Mám pracovat víc na sociálním prostředí, aby víc zapadla do kolektivu. Může třeba hůř snášet, kdyby se jí třeba někdo posmíval apod.

4. Řešili jste ve škole problémy výchovného / vzdělávacího charakteru u dítěte v PP?

Občas se mi stane, že má tendenci okřiknout ostatní. Např. dnes se stal menší incident na chodbě. Cilka někoho omylem kopla, ale omluvila se někomu jinému, než koho kopla. Pak šla a do holčičky, která to s ní chtěla vyřešit, strčila. S. podle mě řeší všechno rychle, bez

rozmyslu. „Raději do ní strčím a vyřešeno“. Cilka pak i za mnou přišla, a chtěla mi to vysvětlit. Podle mě to ale není nic zásadního nebo specifického. Myslím si, že se jedná o běžné dětské „strkanice“. Nedomnívám se, že by to souviselo s tím, že je z dětského domova.

5. Jak je daný problém reflektován během školní výuky?

6. Považujete domácí přípravu s dítětem ve Vaší PP za náročnější než u běžných dětí? (jen pro pěstouny)

7. Vnímáte nějaký rozdíl ve vzdělávání /výchově dětí v pěstounské péči a běžných dětí?

Vidím rozdíl v tom, že maminka se na ni snaží jít tak jako opatrně. Se vším. Kdykoliv jsem třeba mamince řekla, že by si měli doma něco procvičovat apod., tak maminka řekne, že na ní nechce úplně tlačit, aby jí třeba dvě hodiny doma s něčím „nedusila“. Má obavu, aby se pak třeba neuzavřela do sebe a aby pak S. doma normálně fungovala. Pěstouni jsou oproti „běžným“ rodičům opatrnější. Ale jinak nic zásadního nevidím. Práce s dětmi v PP není podle mě nijak náročnější. Je to stejné jako u ostatních dětí.

9. Jsou pro Vaši práci (péči) důležité informace o dítěti v pěstounské péči?

Nebylo potřeba si něco zvlášť zjišťovat. Já jsem hodně čerpala informace od maminky (myšleno pěstounky). Co jsem potřebovala, aby třeba Cilka dobře zapadla do kolektivu, jsem zjišťovala přímo u maminky (pěstounky) nebo tady u dětí. Zjišťovala jsem si, jak třeba reaguje v kolektivu. Cilka byla v první třídě v jiné škole. Informace z této školy jsem nezjišťovala, všechno vím vlastně jenom přes rodiče (pěstouny), kteří ani neřikali, že by v té jiné škole byly problémy. Cilka se dobře učila. Na začátku druhé třídy patřila mezi „lepší“ žáky, rozhodně nebyla nijak pozadu. Všechno jsem věděla od rodičů (pěstounů).

10. Jak vnímáte začlenění dítěte v pěstounské péči do školního kolektivu?

Je to moc hezká holka, takže i kdyby nezapadla mezi holky, tak kluci ji mezi sebe vezmou. Podle mě ale zapadla dobře. Je tedy asi víc upnutá na kluka, se kterým sedí v lavici. On je také spíš uzavřenější, takže si rozumějí. Ze začátku byla ostýchavá, nechtěla moc mezi holky, protože se asi bála, co by jí holky udělaly (to je ale jen můj dojem). Asi třeba po

měsíci, po dvou se rozkoukala. To ale může být i tím přechodem, že se s dětmi neznala z první třídy. Děti se mezi sebou znaly, ale ona přišla do úplně nového kolektivu. Toto ale nevidím jako problém ve spojení s PP, ale spíš to přičítám tomu přechodu. Kdyby tady měla kamarádky z první třídy, tak si myslím, že spolu fungují úplně normálně.

11. Promítá se nějakým způsobem téma rodinného zázemí do vztahů se spolužáky? *Nemyslím si. My jsme to i řešili, ale podle mě si ani na dobu, kdy byla v DD nepamatuje. Já jsem se jí třeba ptala, zda se jezdí podívat na kamarádky do Domova. Ona sice řekla, že jezdí do DD na návštěvu za kamarádkami, i mi řekla nějaká dvě jména, ale přišlo mi, že vlastně ani moc neví, o čem chci mluvit. Podle mě nevnímá, že kdysi se něco takového stalo, zřejmě za tím udělala „tlustou čáru“. I když jsme se ve škole třeba bavili o rodičích, považuje pěstouny za maminku s tatínkem a bere je jako svoji rodinu. Nikdy neříkala, že by měla někde nějakou jinou maminku nebo něco takového. Od kolegyně vím, že kdysi snad proběhla nějaká snaha od biologické maminky, že by se s Cilkou chtěla potkávat, ale nakonec to nějak vyšumělo. Někdy mluví o dědečcích, ale ti jsou podle mě ze současné rodiny. Nikdy nemluvila třeba o „tetách“ z DD. Ostatní spolužáci podle mě vůbec nevědí, že byla Cilka v DD. Ona o pěstounech vždy mluví, jako o mamince a tatínkovi. Cilka si to podle mě asi ani neuvědomuje, že se jedná o pěstouny. Já jsem se jí ani nikdy neptala, jestli ví, že to nejsou její biologičtí rodiče. Nepřijde mi vhodné ji takhle zpovídat. Nikdy nikdo neměl potřebu se ji na to ptát. Když mluví o tatínkovi a mamince, tak ani nikoho nenapadne to řešit. Sama rozhodně neventilovala, že je z DD.*

12. Všímate si nějakých specifik u dětí v PP ve vztahu ke spolužákům?

(oba)

Žádná specifika nevidím. Jenom mám pocit, že konflikty řeší „ostřeji“, ale nemyslím si, že by to bylo až tak neobvyklé oproti ostatním dětem. U dětí v tomto věku je to podle mě běžné. Když se naštvou, tak to někteří prostě takhle dělají - odstrčí druhého jako „jdi ode mě“ a jdou pryč.

13. Zohledňovali jste nějakým způsobem výběr školy pro Vaše dítě v PP? (jen pro pěstouny)

14. Seznámili jste školu před příchodem dítěte do školy se situací, ve

které se Vaše rodina nachází? Případně s anamnézou dítěte? (jen pro pěstouny)

15. Probíhá spolupráce mezi rodinou a školou ve větší míře oproti běžným dětem, a jakým způsobem? (oba)

Asi bych řešila intenzivnější spolupráci, pokud by S. nezapadala do kolektivu nebo měla nějaké problémy s ostatními. Ale protože funguje naprosto normálně, pak nemám důvod to řešit. Případné problémy řešíme na třídních schůzkách, které probíhají formou konzultací. Máme s rodiči WhatsAppovou skupinu, kdy maminka (pěstounka) mi občas napíše zvlášť a řeší něco jenom se mnou, ale není to nic zásadního. Neřekla bych, že je pěstounka aktivnější než jiní rodiče. Jedná se o dotazy, kdy se ptá přímo k S. např. „má si S. přinést tohle tričko“ apod. a píše zvlášť, aby neotravovala ostatní rodiče. To nemá spojitost s PP.

16. S kým spolupracujete / komunikujete v rámci školy?

17. S jakými dalšími institucemi spolupracujete v rámci výchovy dětí v PP?

Ne. Nekontaktovala mě ani pracovnice z doprovázející organizace, kterou pěstouni mají. Stalo se mi to například v jiné situaci, u dítěte s autismem, ale u pěstounů ne.

18. Je pro Vás jejich podpora dostatečná?

19. Co Vám chybí a co byste ocenili v rámci vzdělávání dětí v PP?

Nevím. Vzhledem k tomu, že jsem se nesečkala s žádným dítětem, které by z důvodu PP mělo nějaké speciální potíže, tak jsem žádné speciální informace ve vztahu ke vzdělávání nepotřebovala.

20. Setkali jste se při povinných vzděláváních pro pěstouny s tématem školství a dětí v PP? (jen pro pěstouny)

21. Setkali jste se při studiu na VŠ nebo dalším vzděláváním s tématem dětí v náhradní rodinné péči? (jen pro učitele)

Čerpám z informací, které získávám v rámci svého studia na VŠ. S tématem náhradní rodinné péče jsem se tam nesečkala. (pozn. Učitelka končí studium na pedagogické fakultě). Kdyby měla Cilka problémy, tak to určitě začnu víc řešit, dohledávat si informace, ale Cilka problémy opravdu nemá, takže jsem zatím neměla důvod.

Příloha 3 – Informovaný souhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS

Tento informovaný souhlas je vyhotoven v rámci zpracování kvalitativního výzkumu, který probíhá za účelem zpracování diplomové práce vedené na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, obor Sociální pedagogika. Diplomová práce na téma „Specifika práce s dětmi v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základní škole“ zpracovává Bc. Michaela Mužíková. Cílem výzkumu je zjistit, jak jsou zohledňována specifika dětí v pěstounské péči během výchovně vzdělávacího procesu na základní škole.

Prohlášení

Prohlašuji, že souhlasím s účastí na výzkumu tím, že poskytnu rozhovor pro účely výše uvedené diplomové práce. Byl/a jsem řádně seznámen/a s tím, že rozhovor potrvá přibližně 30 minut a bude zaznamenán ve formě zvukového záznamu na diktafon. Jsem srozuměn/a s tím, že nahrávka bude přepsána do podoby textu, rozhovor bude plně anonymizován a nahrávka bude následně smazána. Dále jsem byl/a seznámen/a s tím, že k výzkumu budou použity informace ze spisové dokumentace nezletilého dítěte, kdy tyto budou rovněž anonymizovány. Získané údaje budou sloužit pouze pro zpracování výše uvedené diplomové práce. Dále beru na vědomí, že účast ve výzkumu je dobrovolná a mohu kdykoliv, a to i bez udání důvodu, odstoupit.

V, dne

Jméno, příjmení a podpis účastníka výzkumu

Jméno, příjmení a podpis realizátora výzkumu.....